

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Koncepce Učení středu u Aristotela a Maimonida
Maimonides's and Aristotle's Doctrine of the Mean

Bakalářská práce

Vedoucí práce:
Mgr. David Biernot, Th.D.

Autor:
Václav Vytrás

Praha 2020

Poděkování

Rád bych poděkoval svému vedoucímu práce, panu Mgr. Davidu Biernotovi, Th.D., který mě pro filozofii středu nadchnul a mohl jsem si tak toto zajímavé téma vybrat. Rovněž bych mu rád poděkoval za vedení mé práce, otevřenou diskuzi nad nejasnostmi a doporučení materiálů, které byly pro mou práci přínosem.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou prací „Koncepce Učení středu u Aristotela a Maimonida“ vypracoval samostatně s použitím níže uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 1.7.2020

Václav Vytřas

Anotace

Má bakalářská práce se zabývá filozofií učení středu, a to u dvou významných autorů, Aristotela a Maimonida. Na začátku své práce oba autory postupně představím, krátce promluvím o jejich životě a díle a následně se již budu věnovat samotné filozofii středu. Obecně promluvím o tom, co filozofie středu je a rozeberu díla obou autorů, která tuto filozofii obsahují. Poslední kapitola práce se pak bude zabývat kritickými názory a srovnáním prací u obou autorů.

Klíčová slova

Aristoteles, Maimonides, učení středu, Osm kapitol o lidské duši, Nikomachova etika, komparace, filozofie

Annotation

My bachelor thesis deals with doctrine of the mean philosophy in Aristotle's and Maimonides's work. First of all I concentrate on Aristotle's and Maimonides's life and work and then I focus on doctrine of the mean. I generally mention about this philosophy and present work of both authors, which contains this philosophy. Last part of my thesis is devoted to critical opinions and comparison Aristotle's and Maimonides's thoughts.

Keywords

Aristotle, Maimonides, doctrine of the mean, Eight chapters, Nichomachean ethics, comparison, philosophy

Obsah

Obsah	5
Úvod	6
1. Aristoteles	7
1.1. Život.....	7
1.2. Dílo	8
1.2.1. Metafyzika	9
1.2.2. Fyzika.....	10
1.2.3. O duši.....	11
2. Maimonides	12
2.1. Život.....	12
2.2. Dílo	13
2.2.1. Pojednání o logice.....	14
2.2.2. Mišne Tora.....	15
2.2.3. Průvodce tápajících.....	15
2.2.4. Dopis do Jemenu.....	20
2.2.5. Responsa	21
3. Učení středu u Aristotela a Maimonida.....	22
3.1. Co je učení středu	22
3.2. Aristoteles – Nikomachova etika	23
3.2.1. Obecně	23
3.2.2. Struktura a obsah	23
3.3. Maimonides – Osm kapitol o lidské duši.....	44
3.3.1. Obecně	44
3.3.2. Struktura a obsah	44
3.4. Maimonides – Hilchot de'ot.....	52
3.4.1. Obecně	52
3.4.2. Struktura a obsah	52
4. Komparace Učení středu u Aristotela a Maimonida.....	57
4.1. Shody a neshody u Aristotela a Maimonida	57
4.1.1. Aristotelův přístup k otázce hněvu	62
4.1.2. Maimonidův přístup k otázce hněvu.....	63
4.1.3. Aristotelův přístup k otázce léčení nemocné duše.....	64
4.1.4. Maimonidův přístup k otázce léčení nemocné duše	64
Závěr	67
Seznam použité literatury	69

Úvod

S jádrem tématu této práce jsem se seznámil v prvním ročníku tohoto studia, kde jsem docházel na předmět Četba a výklad židovských filozofických textů ze středověku, který vyučoval Mgr. David Biernot, Th.D. V předmětu jsme se zabývali četbou Maimonidova díla Osm kapitol o lidské duši, nad kterým jsme posléze i diskutovali a rozebírali Maimonidovy myšlenky, jež byly postaveny právě na filozofii středu. Maimonidova filozofie středu mě velice zaujala a některé její aspekty utvrdily mé představy o životě. Proto, že se pro mě stala tato filozofie blízkou a snažím se jí v rámci možností řídit, rozhodl jsem se, že ji zpracuji jako téma své bakalářské práce.

Od začátku mi bylo jasné, že do své práce zcela jistě zahrnu Maimonida, protože právě on byl pro mě hlavním impulzem. Postupně, jak jsem nad tématem dále uvažoval a měl jsem již i informaci, že Maimonidovo dílo čelí kritice zpochybňující jeho originalitu, bylo u mě jasno. Rozhodl jsem se pro vytvoření práce, ve které se zaměřím jak na Maimonida, tak také na Aristotela, protože právě ve spojitosti s ním se řešila originalnost Maimonidových myšlenek. Níže pojednám o jejich životě, díle, a především se zaměřím i na srovnání a kritiku.

V první části se věnuji životu obou myslitelů a jejich dílu. Dílům se v této části věnuji z všeobecného pohledu a představuji i díla taková, která se filozofie středu netýkají, aby měl čtenář o obou autorech co nejširší povědomí. Teprve v druhé polovině se již plně zaměřuji na učení středu. Čtenáře krátce seznamuji s tím, co vlastně filozofie středu je a jak ji lze definovat. Na úvod navazuji rozborem děl, jež tuto filozofii obsahují nejvíce. V případě Aristotela jsem se rozhodl pro *Nikomachovu etiku*, kterou stručně uvádím, popisuji její obsah a strukturu a následně se již věnuji samotnému rozboru. Po Aristotelovi hned následuje Maimonides, u kterého pracuji s díly *Osm kapitol o lidské duši* (*Šmona praktikim*) a *Hilchot De'ot*. Podobně jako u Aristotela i zde u obou děl činím stručný úvod a teprve poté následuje jejich rozbor.

V samotném závěru práce se již zabývám komparací myšlenek obou autorů, zmiňuji známé kritiky a řeším u Aristotela i Maimonida jejich rozdíly a shody. Především se však v této kapitole zabývám kritikou, která v podstatě obviňuje Maimonida z „plagiátorství“ Aristotela.

1. Aristoteles

1.1. Život

Aristoteles byl významným řeckým filozofem a vědcem, který se narodil roku 384 př.n.l. ve městě Stageira, v Řecku († 323 př.n.l. město Chalkis, taktéž Řecko). Otcem Aristotela byl Nikomach (stejně se jmenuje i jeho syn, podle kterého je pojmenována *Nikomachova etika*) a matka Faistis. „*Oba pocházeli ze staré lékařské rodiny a sami byli rovněž lékaři. Nikomach byl osobním lékařem Amynta II., proto část svého dětství Aristoteles strávil na panovnickém dvoře v Pelle.*“¹

Ve svých 17 letech odjíždí Aristoteles do Atén, kde se stává žákem a posléze i učitelem v Platónově Akademii, a to až do roku 347 př.n.l., kdy Platón umírá. Po Platónově smrti, ještě roku 347 př.n.l., Aristoteles Akademii opouští a odchází z Atén do Atarney, odkud pak pokračuje do Mytilény na Lesbos. Po této dlouhé etapě svého života dostává Aristoteles roku 343 př.n.l. (nebo 342 př.n.l.) pozvání do Makedonie, aby zde vyučoval třináctiletého Alexandra, syna krále Filippa.²

*„Alexandrova výchova trvala pouze tři roky, protože v roce 335 př. n. l. král Filippos zemřel a Alexandros musel téměř všechnen čas a pozornost věnovat politickým záležitostem řízení státu. Když začal velký perský pochod, neměl již Aristotelés důvody, aby zůstával dále v Makedonii, a po dvanáctileté nepřítomnosti se jako padesátiletý vrátil do Atén. Lze se opodstatněně domnívat, že tehdy už měl za sebou bohatou vědeckou činnost, shromáždil přírodovědecký materiál i historické prameny. Avšak hlavní jeho vědecké práce byly dokončeny až v posledních letech jeho života.“*³

V Aténách zakládá Aristoteles svou vlastní filozofickou školu v Lykeiu, čímž se rozchází s Platónovou akademií a udává své škole i jinou orientaci, která již není, jako v případě Akademie, orientací politickou, ale vědeckou.⁴ „*Program školy, která se později nazývala peripatetickou buď podle sloupořadí v Lykeiu, nebo podle toho, že se snad během*

¹ ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří MIHOLA. Praha: Občanské sdružení Melius, 2012, s. 18. ISBN 978-80-87638-01-9.

² FERDINANDOVÍČ ASMUS, Valentin. *Antická filozofie*. ZOUHAR, Jan. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986, s. 255-257.

³ FERDINANDOVÍČ ASMUS, Valentin. *Antická filozofie*. ZOUHAR, Jan. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986, s. 258.

⁴ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 20-21.

svých přednášek se svými spolupracovníky procházel, byl pevně stanoven. Dopoledne se konaly odborné přednášky, především z logiky, metodologie vědeckého výzkumu a filosofie; odpoledne pro veřejnost se zaměřením na problematiku rétoriky, politiky a etiky. Jednou měsíčně se sešel s příslušníky své školy na symposiu. Kromě pedagogické činnosti, v níž mu pomáhali i Theofrastos a Eudemos, zabýval se sám i ve spolupráci s žáky nejrůznějšími vědeckými úkoly.⁵

Roku 323, kdy umírá Alexandr Veliký, se začínají v Aténách projevat protimakedonské nálady a spousta učenců a vědců je pronásledována. Mezi nimi je i Aristoteles, který je obviňován z bezbožnosti. Aristoteles si je společenských nálad vědom, a tak společně s celou svou rodinou opouští Atény a má namířeno do Chalkidy s tím, že až se situace v Aténách uklidní, vrátí se. To se však již Aristotelovi nepodaří, protože roku 322 umírá.⁶

1.2. Dílo

Za Aristotelova života bylo známo přes 400 jeho děl⁷, avšak nezachovala se nám jich ani polovina, a už vůbec se nezachovalo žádné, které by bylo čistým originálem. Ve svých pracích se Aristoteles zabývá především obory přírodních věd, etikou, politikou nebo třeba rétorikou.⁸ „*Aristoteles systematizoval celé tehdejší vědění. Vnášel do poznání vymezení předmětu vědních oborů, stanovil základní metody vědecké práce, exaktnost pojmů, logickou přesnost vazeb a vyjádření, hierarchické uspořádání, jasnost a systematickosti.*“⁹

„*A co navíc, mnohé z jeho prací, které nyní čteme jako souvislá pojednání, Aristotelés patrně souvisle nepřednášel. Například naše Metafysika se skládá z řady oddělených částí, které byly poprvé spojeny v jeden celek až Andronikem Rhodským, který připravil v 1. století*

⁵ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 21-22.

⁶ BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966, s. 22-23.

⁷ Zde můžeme zmínit i tzv. *Corpus Aristotelicum*, které je souhrnem 106 spisů Aristotela a jeho spolupracovníků. Jedná se o záznam přednášek nebo přípravy na přednášky, avšak ne všechny spisy v tomto díle obsažené jsou autentické. O nejvýznamnější uspořádání tohoto díla se zasloužil Immanuel Bekker. Více viz GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: Oikoymenh, 2000. Dějiny filosofie (OIKOYMENH), s. 272-273. ISBN 80-7298-019-x.

⁸ ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří MIHOLA. Praha: Občanské sdružení Melius, 2012, s. 24-26. ISBN 978-80-87638-01-9.

⁹ ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří MIHOLA. Praha: Občanské sdružení Melius, 2012, s. 24. ISBN 978-80-87638-01-9.

*n. l. edici Aristotelových prací. Nemělo by nás proto překvapit, že styl Aristotelových pojednání je často kostrbatý. Platónovy dialogy jsou vybroušenými literárními díly; brilantnost myšlenek ladí s vytříbeností jazyka. Zachované Aristotelovy spisy jsou většinou hutné. Jeho argumenty jsou úsečné. Jsou tu náhlé přechody, neuhlazená opakování, nedbalé narážky. Paragrafy souvislého výkladu jsou umístěny mezi načrtnuté poznámky. Jazyk je střídavý a jadrný. Styl je brán v úvahu jenom částečně s ohledem na vlastní povahu pojednání, neboť Aristotelés nedbal na vhodný styl pro vědecké spisy a dával přednost jednoduchosti.*¹⁰

Mezi nejznámější Aristotelova díla patří bezpochyby *Metafyzika*, *Politika*, *Rétorika*, *Etika Nikomachova*, *O filozofii*, *Fyzika*, *Topiky*, *Malé přírodní vědy*, *První analytiky*, *Druhé analytiky* a mnoho dalších spisů. Pro příklad jsem se rozhodl níže krátce pojednat o třech jeho dílech, kterými jsou: *Metafyzika*, *Fyzika* a *O duši*.

1.2.1. Metafyzika

Jedná se o řadu spisů, jež pořadatelé pojmenovali „*meta ta fysika*“ (*μετα τα φυσικα*) a nazývají tak dílo, které pojednává o první filosofii neboli teologii.¹¹ „*Oním nadpisem pořadatelé opatřili sbírku pojednání proto, že je v souborném vydání vložili za spisy fyzické. Podnět k takovému umístění musíme hledat patrně v okolnosti, že Aristotelés v pojednáních, jež tvoří sbírku Metafyziky, poukazuje na knihy o fyzice.*“¹²

Metafyzika obsahuje celkem 14 knih, pokud považujeme druhou knihu, jež je dodatkem, za knihu.¹³ „*I když jsou tu některé pochybnosti, je možno říci, že knihy I., III. a IV., jež spolu souvisí a jsou pečlivě propracovány, tvoří přípravu k řešení problémů kritikou předchůdců a pojednáním o aporiích; a že knihy VI., VII., VIII., IX., X. a XII. obsahují vlastní provedení. Knihy I.-X. by také mohly tvořit první díl, tj. pojednání o jsoucnu, načež v druhém díle je pojednání o nejvyšších důvodech jsoucna. V knize XI. je částečně*

¹⁰ HARE, Richard Mervyn. *Zakladatelé myšlení: Platón, Aristotelés, Augustinus*. Praha: Svoboda, 1994, s. 99-100. ISBN 80-205-0363-3.

¹¹ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 7. ISBN 80-86027-19-8.

¹² ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 7. ISBN 80-86027-19-8.

¹³ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 26. ISBN 80-86027-19-8.

obsaženo to, co bylo řečeno v knize III., IV. a VI. a ve Fyzice (10. kap. Metafyziky souhlasí s 5. kap. III. knihy Fyziky), částečně (kap. 8-12) je na nich nezávislá... Později do sbírky byly vloženy knihy XIII. a XIV., jež sice patří k sobě, obsahují kritiku teorie o idejích a číslech a kritiku platónské nauky o podstatě... Obsahově jsou obě knihy příbuzné nejvíce oběma prvním knihám.“¹⁴

Podle Aristotela je metafyzika vědou, která „zkoumá jsoouco jako jsoouco a to, co mu o sobě náleží“¹⁵ a mluví o ní jako o všeobecné moudrosti. Důkladně rozebírá jsoouco, charakterizuje jej a vyvozuje čtyři základní příčiny, za které považuje: 1) tvar (*eidos*), 2) látku (*hylé*), 3) působící příčinu (*to kinún*) a 4) účelnou příčinu (*to hú heneka kai agathon*).¹⁶ „Ježto však rozbor jsoouca dokazuje, že jeho účelem jest uskutečnění tvaru, který je současně i hybnou příčinou, omezuje Aristotelés čtvero příčin na dvě, na látku jako možnost a na tvar, jenž jest uskutečněním, skutečností. Tvar jest příčinou a účelem, jest před jednotlivinami, které tvoří skladebnou podstatu, celek, složený z látky a tvaru, a vlastně jest i před látkou, neboť látka bez tvaru není; první látka jest jen pomyslná. Poslední příčinou všeho pohybu a jsooucnosti jest činitel nepohybující se, neměnný, první hybatel nehybný, tvar bez látky, čistá skutečnost, božství.“¹⁷

1.2.2. Fyzika

Fyzika, Přírodovědecké čtení nebo též „Fysiké akroasis“ (*φυσικη ακρωασις*) je přírodní filozofie, jež je spisem původně určeným pro vnitřní potřeby školy a je součástí celku, jež obsahuje spisy jako *O nebi*, *O vzniku a zániku* a *O jevech ovzduší*.¹⁸ „První kniha Fyziky pojednává o principech přírody, tj. o první látce a podstatném tvaru, druhá kniha o principech vědy o přírodě, o příčinách. Posledních šest knih obsahuje učení o pohybu vůbec.“¹⁹

¹⁴ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 27-28. ISBN 80-86027-19-8.

¹⁵ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 8. ISBN 80-86027-19-8.

¹⁶ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 8-9. ISBN 80-86027-19-8.

¹⁷ ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2003, s. 9. ISBN 80-86027-19-8.

¹⁸ ARISTOTELÉS. *Fyzika*. Praha: P. Rezek, 1996, s. 7. ISBN 80-86027-03-1.

¹⁹ ARISTOTELÉS. *Fyzika*. Praha: P. Rezek, 1996, s. 11. ISBN 80-86027-03-1.

1.2.3. *O duši*

Jak již název spisu – „*Peri tés psychés*“ (περι τής ψυχής) napovídá, dílo se zabývá psychologií člověka, a i když byla řada autorů, kteří se psychologií zabývali i před Aristotelem, byl Aristoteles prvním, který toto téma systematicky zpracoval.²⁰ Toto dílo vzniklo nejspíš jako jedna z prvních prací Aristotela a jednalo se o předlohu k jeho přednáškám – podobně jako je tomu i u jiných děl.²¹ „*Vytkl tu stručně všechny své myšlenky a výsledky zkoumání, na něž pak patrně navazoval ve svých přednáškách anebo jež v ústních rozhovorech byly vysvětlovány.*“²²

²⁰ ARISTOTELÉS. *O duši*. 3. rozš. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: P. Rezek, 1996, s. 7. ISBN 80-901796-9-x.

²¹ ARISTOTELÉS. *O duši*. 3. rozš. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: P. Rezek, 1996, s. 21. ISBN 80-901796-9-x.

²² ARISTOTELÉS. *O duši*. 3. rozš. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: P. Rezek, 1996, s. 21-22. ISBN 80-901796-9-x.

2. Maimonides

2.1. Život

Maimonides, Moše ben Maimon, ar-rá'is Abú Imrán Músá ibn Majmún Ibn Abdalláh al-Qurtúbí al-Andalusí al-Isrá'ílí²³ nebo třeba jen zkratkou RAMBAM, byl lékař, filosof a rabín, který se narodil roku 1135²⁴ v Córdobě († 13.12.1204 Egypt). Maimonidův otec Maimon ben Josef „byl rabínským soudcem a v genealogii jeho rodu lze prý vysledovat talmudické učence až sedm generací nazpět.“²⁵ Roku 1148 musel Maimonides spolu s rodinou z Córdoby utéct, protože bylo město dobyto Almohady (berberskými fanatickými stoupenci prosazujícími ortodoxní islám). Maimonides a jeho rodina nějaký čas žili v křesťanském Španělsku a roku 1160 se pokusili usídlit v Maroku, konkrétně ve Fezu. Roku 1165 se však Maimonidova rodina znovu stěhuje, protože byli i Židé v Maroku vystaveni pronásledování, a přes Palestinu pokračuje až do Káhiry. V Egyptě se stal Maimonides představeným židovské obce a také lékařem prince Al Afdala.²⁶ „Maimonides byl patrně dvakrát ženat – jeho první žena zemřela po příjezdu do Káhiry – a jeho jediný syn, Avraham²⁷ (*1187), se vydal v otcovských šlépějích.“²⁸

²³ Když si rozebereme mnou uvedená tři jména a budeme se řídit výkladem Joela Kraemera, tak zjistíme, že první jméno v pořadí vzniká v Evropě pozdního středověku, a to přidáním přípony (-ides). Druhé jméno v pořadí je hebrejským přepisem, který lze přeložit jako Moše, syn Majmonův a jako třetí máme arabský přepis Maimonidova jména. Více viz KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 13-14. ISBN 978-80-904207-4-8.

²⁴ Datum Maimonidova narození je však problematické přesně určit. Tradičně se uvádí rok narození 1135, který vychází od vnuka Maimonida, Davida ben Avrahama. Avšak dle Joela Kraemera je přesnější vymezení poslední třetina roku 1137 nebo první dvě třetiny roku 1138, které Kraemer vyvozuje podle napsání Maimonidovy poznámky v komentáři k Mišně. Více viz KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 26-27. ISBN 978-80-904207-4-8.

²⁵ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 67. ISBN 80-223-1368-8.

²⁶ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 5. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

²⁷ Maimonidův syn Avraham, známý též jako Avraham Maimonides či Rabejnu Avraham ben ha-Rambam byl významným představitelem zbožnosti ovlivněné sufismem a jeho nejznámější prací je Milchamot ha-Šem (Války za Hospodina). Více viz Abraham Maimonides. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Maimonides

²⁸ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 67. ISBN 80-223-1368-8.

Ve středověku, a především v židovské filozofii, bylo hned několik působení a vlivů, které se navzájem prolínaly. Jedním z takových vlivů byl novoplatonismus a aristotelismus. „*Myšlení středověkého židovstva, podobně jakož i myšlení křesťanské bylo po dlouhou dobu ovlivňováno novoplatonismem, jehož vztah k víře i k systematickým teologickým potřebám jevil se zpočátku bezprostřednější, organičtější a přirozenější. Pojetí veškerenstva z jeho závislosti na nejvyšší, všeobsahující, dokonalé a zároveň jen velmi obtížně pojmenovatelné původní jednotě („nejvyšší ideji“), která je sama racionální a zároveň základem všeho, se dlouho zdálo být jakoby jen jiným popisem stvoření.*“²⁹

RAMBAM byl ovlivněn celou řadou islámských myslitelů: Avicennou, Al-Farábím a dalšími. Byl obeznámen i s dílem svého současníka Averroese.³⁰ Averroes byl známý pro své komentáře ke spisům Aristotela, jež byly mnohdy považovány za rovné s originálem a často i originál nahradily, vysloužil si tak uctivě míněnou přezdívku *Commentator*.³¹ „*Existuje písemný doklad (list Samueli Ibn Tibbonovi, prvnímu překladateli Průvodce váhajících do hebrejštiny), že Maimonides Averroovy komentáře k Aristotelovi znal a obecně doporučoval, nicméně se však aristotelismus snažil vždy modifikovat tradičnějším židovským novoplatonismem.*“³²

2.2. Dílo

Maimonides byl autorem mnoha děl, avšak nevíme, které dílo napsal jako první. Mohlo se jednat o jakousi zkrácenou první verzi *Komentáře k Mišně, Pojednání o kalendáři*, ve kterém se zabýval technickými otázkami tvorby a astronomií nebo případně *Pojednání o logice. Pojednání o logice*, napsal Maimonides asi ve 21 letech a mělo zřejmě 35 stran.

²⁹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 6. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

³⁰ IVRY, Alfred L. The Guide and Maimonides' Philosophical Sources. In: SEESKIN, Kenneth (ed.) *The Cambridge Companion to Maimonides*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 58-81.

³¹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 7. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

³² NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 7. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

Z některých zdrojů však vyplývá, že snad toto dílo mohl napsat ještě dříve. *Pojednání o logice* bylo napsáno arabsky a následně přeloženo do hebrejštiny.³³

„Odhledněme-li od komentářů Sa'adji Gaóna a Haj Gaón, a které se nám nedochovaly, je Moše ben Maimon vlastně prvním komentátorem Mišny. Svůj komentář sepsal v Egyptě mezi 23.–30. rokem svého života a teprve po něm následovala jeho dvě velká teoretická díla, halachický spis *Mišne Tora (Druhý zákon)* a nábožensko filosofický spis *More nevuchim (Průvodce váhajících)*.“³⁴ Tento komentář k Mišně, napsaný arabsky a pojmenovaný *Kitab as-siraj*, byl ještě v průběhu Maimonidova života z části přeložen do hebrejštiny pod titulem *Sefer ha-ma'or (Kniha světla)*. V komentáři jsou patrné Maimonidovy znalosti „Ústní Tóry“ a jeho systematický přístup k látce.³⁵

2.2.1. Pojednání o logice

„Majmonides v něm ve 14 kapitolách podává velmi přehledným způsobem základy výrokové logiky, definuje subjekt, predikát, spojky, premisy, sylogismy... Práce se však neomezuje výhradně na logiku, v závěru se Majmonides pokouší o klasifikaci věd, pro kterou je nutné logiku znát a zdůrazňuje, že studované názvosloví bude mít své využití i ve fyzice, politice a „božské nauce“. Přesto v tomto díle o náboženských otázkách není ani zmínky.“³⁶

V díle nenajdeme žádný hebrejský pojem ani nic, co by se týkalo židovského náboženství, avšak jedinou výjimkou je arabizovaná forma řeckého slova $\acute{\alpha}\lambda\eta$ (hýlé, látka). Čtenář se v *Pojednání o logice* může setkat se základní logickou terminologií, avšak dílo jako takové není nijak neobvyklé a obsahem originální. Přítomen je zcela jasný vliv al-Fárábího, jehož jméno je explicitně uvedeno pouze jednou.³⁷

³³ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 69. ISBN 80-223-1368-8.

³⁴ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 13-14. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

³⁵ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 14. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

³⁶ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 69. ISBN 80-223-1368-8.

³⁷ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 69-70. ISBN 80-223-1368-8.

2.2.2. *Mišne Tora*

Spisem rozhodně nejznámějším je *Mišne Tora* „(hebrejsky משנה תורה, název se nepřekládá: značí totéž co *Opakování Tóry*), ve které náš autor ve zkrácené a nově uspořádané podobě podává základy Zákona.“³⁸

Mišne Tora obsahuje celkem čtrnáct knih³⁹ a ty jsou pak složeny z osmdesáti tří pojednání. Pojednání jsou dělena do 982 kapitol dle tématu a dále do menších oddílů. První knihou, kterou Maimonides začíná, je *Knih příkázání*⁴⁰. V této knize uvádí 613 příkázání, ty doplňuje o 14 řídicích pravidel a následně je rozděluje na negativní a pozitivní. *Knih příkázání* byla ještě za Maimonidova života přeložena do hebrejštiny. *Mišne Tora* je napsána mišnickou hebrejštinou a obsahuje mnohem více citací z Písma než samotná *Mišna*. Ve svém díle neuvádí žádné zdroje, protože si myslí, že by omezovaly užitečnost jeho práce a mohly by na čtenáře působit zmatečně.⁴¹

„Jeho uspořádání zákona je uzpůsobeno tak, aby si je student snadno zapamatoval. Podobně jako v případě jeho lékařských děl i zde uplatňoval metodu rozdělení textu pro lepší zapamatování do krátkých úseků (*halachot*), které jsou uspořádány v logickém sledu.“⁴²

2.2.3. *Průvodce tápajících*

Jako další, velice známé dílo můžeme uvést *Průvodce tápajících* (hebrejsky: *more nevuchim* מורה נבוכים, a arabsky: *dalalat al-hayirin* دلالة الحائرین), které bylo napsáno, podobně jako i jiná Maimonidova díla, arabsky. Ještě za Maimonidova života však bylo dílo přeloženo Šmuelem ibn Tibonem do hebrejštiny. Maimonides v něm rozebírá hned několik témat, antropomorfismy v Bibli, otázku vztahu boží bytnosti a jí připisovaných atributů,

³⁸ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 70-71. ISBN 80-223-1368-8.

³⁹ Odtud i název „*Jad ha-chazaka*“ – „Silná ruka“.

⁴⁰ Maimonides se snažil systematizovat klasifikaci zákona, rozlišit příkázání vycházející z Písma a příkázání rabínská, příkázání pozitivní a negativní a příkázání, která se týkala vztahů mezi lidmi od těch, která se týkala vztahu člověka a Boha. *Sefer ha-micvot* poskytl vodítko k *Mišne Tora*, zaručila její úplnost a zabránila odchylkám a opomenutím. Více viz KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. *Historie* (Bergman), s. 441. ISBN 978-80-904207-4-8.

⁴¹ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. *Historie* (Bergman), s. 440-444. ISBN 978-80-904207-4-8.

⁴² KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. *Historie* (Bergman), s. 443. ISBN 978-80-904207-4-8.

vypovídání o Bohu, problematiku věčnosti nebo stvořenosti světa, dobový výklad proroctví jako emanace z činného intelektu, boží prozřetelnost a význam příkazů Tóry.⁴³ „Dále byl *Průvodce* dvakrát tlumočen do latiny. První, téměř neznámý překlad s názvem *DOCTOR PERPLEXORUM* pořídil v Paříži roku 1520 Jakov Mantino, autorem druhého je Johannes Buxtorf syn (1629). Buxtorf byl vynikajícím hebraistou, ale arabsky neuměl a nebyl ani dobře obeznámen s filosofií a theologií, proto se prý v textu překladu nacházejí i protimluvy.“⁴⁴ Je však důležité vědět, že s velkou pravděpodobností vznikaly překlady do latiny již před těmito zmíněnými díly.

„Někteří historikové filosofie soudí, že podle nakupení jednotlivých témat je možné, že tento spis tvořila původně dvě díla – *O proroctví* a *O anthropomorfismech* v Tóře – a patrně jejich sloučením a přidáním dalších tematických okruhů vznikl *Průvodce* takový, jakého ho známe dnes.“⁴⁵

„Za „váhající“ a „nerozhodnuté“, k nimž se Maimonides v této knize obrací, považoval ty, kteří jsou sice jako on sám dobrými věřícími, zároveň však studovali vědy a filosofii, protože se jim často stane, že „upadnou v pochyby pro povrchnosti v Zákonu“ (případně také pro jeho nejednoznačný jazyk a často pro nedůvěru vzbuzující líčení). Jejich „nerozhodnutost“ tedy spočívá v duchovní nejistotě, v tom, že se cítí postaveni před volbu mezi požadavky intelektuální počestnosti a mezi smyslem posvátných spisů.“⁴⁶

2.2.3.1. Obsah a struktura díla

„Dílo se skládá ze tří knih, kdy kniha první je částí nejdelší a obsahuje celkem sedmdesát šest kapitol. Po knize první následuje kniha druhá se čtyřiceti osmi kapitolami a celé dílo uzavírá kniha třetí s padesáti čtyřmi kapitolami. První kniha se celá věnuje Bohu, Maimonides v ní uvádí filozofické interpretace pojmů, které se věnují popisu Boží tělesnosti, Božím jménům, Jeho podstatě či třeba vztahem Boha ke Světu. Na to navazuje v knize druhé, kde řeší existenci Boha, filozofickou kosmologii, stvoření a proroctví. Třetí kniha je

⁴³ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 72-73. ISBN 80-223-1368-8.

⁴⁴ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 72. ISBN 80-223-1368-8.

⁴⁵ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 73. ISBN 80-223-1368-8.

⁴⁶ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 12. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

pak nejvíce zaměřena na člověka. Ačkoliv je začátek věnován theodiceí⁴⁷, navazuje na to Maimonides morální teorií a důvody pro příkázání. V neposlední řadě zde nalezneme i Maimonidovy rady, jak se chovat, aby člověk dosáhl střední cesty, dokonalosti a štěstí.⁴⁸ Učení středu se však Maimonides nejvíce věnuje v *Osmi kapitolách o lidské duši* a *Hilchot de'ot*, jak uvádím níže.

Průvodce tápajících ukrývá řadu myšlenek a odkazů, jež se týkají mé práce, Koncepce Učení středu u Aristotela a Maimonida. Jelikož se však učením středu u Maimonida výrazněji zabývá *Osm kapitol o lidské duši* a *Hilchot de'ot* (o kterých pojednávám dále), rozhodl jsem se, po konzultaci s vedoucím mé práce, že o *Průvodci tápajících* promluvím alespoň ve zkrácené podobě a zdůrazním některé z myšlenek, které s učením středu souvisejí. Zaměřil jsem se na tři kapitoly z třetí části, kde je velké množství těchto myšlenek a odkazů kumulováno. Konkrétně se jedná o kapitoly 33, 48 a 49.

2.2.3.2. Kapitola 33 třetí knihy *Průvodce tápajících*

Tato kapitola se zaměřuje především na omezování touhy, ať už sexuální či jiné, která když je v nadměrném množství, vede člověka ke špatnému jednání. Vyjadřuje se o nadměrně požívačném člověku takto: „*Neboť když jsou následovány pouze touhy, jak to dělá nevědomý, touha po přemýšlení je zrušena, tělo je zkažené a člověk, kterému se to stane, zahyne dříve, než je to vyžadováno jeho přirozenou dobou života.*“⁴⁹ Po tomto úvodu pokračuje pojednáním i o člověku správného jednání: „*Podobně k celé řadě záměrů zákona patří šlechtnost a poslušnost; člověk by neměl být tvrdý a drsný, ale citlivý, poslušný, ochotný a učenlivý. Už znáte Jeho příkázání, necht' je vznešený: obřezte proto předkožku svého srdce a už nebude více ztuhlý. Ticho a poslouvej Izraeli. Pokud jste ochotní a poslušní. S ohledem na poslušnost při přijímání toho, co má být přijato, se říká: A my to uslyšíme a uděláme to.*“⁵⁰

⁴⁷ Teodicea je složením slova *Theos* – Bůh a *diakaios* – spravedlivý. Jedná se o ospravedlnění Boha, jenž stvořil svět, který obsahuje zlo. Více viz BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 402. ISBN 80-7182-064-4.

⁴⁸ RUDAUSKY, T.M. *Maimonides*. Chicester, United Kingdom: John Wiley & Sons, 2010, s. 11. ISBN 978-1-405-14897-9.

⁴⁹ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 532. ISBN 0-226-50231-7.

⁵⁰ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 532. ISBN 0-226-50231-7.

Další zajímavou myšlenku, kterou zde Maimonides prezentuje, je bezpochyby přístup k nazirství. „Podobně jedním ze záměrů zákona je čistota a posvěcení; Myslím tím vzdání se a vyhýbání se pohlavnímu styku a činění jej zřídka, jak to je jenom možné, jak to objasním. Tedy když On, necht' je veleben, přikázal náboženské komunitě, aby byla posvěcena za účelem přijetí Tóry, a řekl: A posvětil je dnes a zítra – On řekl: Nechod' blízko ženy. V důsledku toho jasně uvádí, že posvátnost spočívá ve vzdání se pohlavního styku, stejně jako výslovně konstatuje vzdání se pití vína, v tom, co říká o nazirovi⁵¹: Bude svatý.“⁵² Celou kapitolu Maimonides zakončuje popisem těch, kteří se na venek chovají čistě a ctnostně, ale doma vše porušují a jsou tedy vnitřně zkažení.⁵³

2.2.3.3. Kapitola 48 třetí knihy *Průvodce tápajících*

Kapitola je věnována správnému stravování, v níž Maimonides na několika příkladech jasně vysvětluje důvody proč se některé jídlo jíst může a jiné by se jíst nemělo. V případě snědení špatného pokrmu pak nezapomíná zdůraznit, jaké následky, nejen fyzické, to může na člověka mít. Rovněž v této kapitole nezapomíná ani na přístup ke zvířatům a jak je správné je usmrtit. Upozorňuje třeba na konzumaci odříznuté končetiny živého tvora (*ejvar min ha-chaj*), kdy dané zvíře trpí a není usmrceno. Jestliže člověk takto učiní, získá zvyk krutosti.⁵⁴ „Je nutné přikázat porážku zvířat. Přirozené jídlo člověka sestává pouze z rostlin pocházejících ze semen rostoucích na zemi a z masa zvířat, přičemž nejvhodnějším druhem masa je to, které je nám povoleno... Nyní, protože nutnost mít dobré jídlo vyžaduje, aby byla zvířata usmrcena, bude cílem usmrtit je nejsnadnějším způsobem.

⁵¹ „*Nazir*: kdo dobrovolně přijímá postavení nezirut (נזיר) tím, že se zaváže nepožívat hrozny, víno* a alkohol a nestříhat si vlasy, zpravidla po určenou dobu (Nu.6:1-21). Omezení, která vážou nazira, se blíží těm, jež platila pro velekněze v Chrámu*; patří k nim např. pravidlo, jež zakazuje znečištění mrtvolou (i tělem rodiče).“ Více viz NEWMAN, Ja'akov, Gavri'el SIVAN, Dušan ZBAVITEL a Markéta ZBAVITELOVÁ. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Praha: Sefer, 1992, s. 125. ISBN 80-900895-3-4.

⁵² MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 533. ISBN 0-226-50231-7.

⁵³ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 533-534. ISBN 0-226-50231-7.

⁵⁴ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 598-599. ISBN 0-226-50231-7.

Je však zakázáno mučit je zabitím trestuhodným, propíchnutím spodní části hrdla nebo odříznutím jejich končetin, jak jsme vysvětlili.“⁵⁵

Dále se Maimonides věnuje zákazům a nařízením, které podle něj člověku pomáhají dosáhnout střídmosti a omezit tak chuť k jídlu a pití.⁵⁶ A na to navazuje opět nazirem, kterého jsem již zmínil v kapitole 33. „*Důvod pro nazírství je zjevný; spočívá ve zdržování se pití vína, které zahubilo lid starých civilizací i lid současné doby: Mnoho lidí takto zemřelo... Zákaz, který vidíte proti jezení čehokoliv, co pochází z vinné révy, pochází ze zákona o nazírství, který je dalším opatřením zaměřeným na vyhýbání se vínu, takže lidé by se neměli spokojit s ničím jiným, než co je nezbytné. Pro toho, kdo se tomu vyhýbá se nazývá svatý a je z hlediska svatosti zařazen na stejnou úroveň jako velekněz...*“⁵⁷

2.2.3.4. Kapitola 49 třetí knihy *Průvodce tápajících*

V této kapitole Maimonides pojednává o vztazích, o manželství, povinnostech muže vůči ženě, ženě vůči muži, rozebírá cizoložství, zakázaná manželství, vztahy a sexuální styk. U sexuálního styku řeší, podobně jako u manželství a vztahů, povolený a zakázaný způsob, následky a dopad na společnost. V souvislosti se sexuálním stykem nezapomíná ani na téma obřízky, které vysvětluje a zároveň i zdůvodňuje jeho důležitost. Vše, včetně vysvětlení na praktických příkladech, doprovází i pojednání o etickém dopadu daného jednání na člověka.

Hned na začátku této kapitoly se rovněž setkáváme se zmínkou o Aristotelovi, když Maimonides pojednává o přátelství a uvádí: „*Říkám pak: Je dobře známo, že přátelé jsou něco, co je nezbytné pro člověka po celý jeho život. Aristoteles to již uvedl v deváté knize „Etiky“.* Neboť ve stavu zdraví a štěstí s nimi člověk nabyde známého vztahu; obrátí se k nim v nepřízni osudu; a ve svém stáří, když je jeho tělo slabé a hledá pomoc.“⁵⁸ Maimonides každé své tvrzení obhajuje řádným vysvětlením, jež obsahuje, že pokud bude člověk dodržovat danou činnost v jasně vymezené míře, stane se ctnostným a podobně. V druhé

⁵⁵ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 599. ISBN 0-226-50231-7.

⁵⁶ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 600. ISBN 0-226-50231-7.

⁵⁷ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 600-601. ISBN 0-226-50231-7.

⁵⁸ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 601. ISBN 0-226-50231-7.

polovině této kapitoly pak nalézáme nejzřejmější odkaz na cestu středu, kdy Maimonides píše: „*Tato třída příkazů také zahrnuje zákaz mrzačení pohlavních orgánů všech zvířecích samců a je založena na principu spravedlivých ustanovení a soudů, mám na mysli zásadu udržovat střed ve všech věcech. Zdali On nepřikázal a neřekl: Plod'te se a množte se? V souladu s tím je tento orgán oslaben pomocí obřízky, ale není vyříznutím zahuben. To, co je přirozené, zůstává podle přírody, ale jsou přijata opatření proti nadměrnému množství.*“⁵⁹

Filosofická práce Maimonida měla ohlasy jak kladné, kdy učenci jeho díla studovali, tak také ohlasy záporné, které byly bohužel silnější. Hlavním problémem záporných ohlasů bylo, že se jeho názory zdály jako kacířské. V reakci na to můžeme zmínit celkem tři etapy negativních reakcí, které se od sebe lišily intenzitou. Patřilo mezi ně pálení jeho spisů nebo třeba útoky na jeho žáky.⁶⁰

2.2.4. Dopis do Jemenu

Když žil Maimonides v Egyptě, napsal roku 1172 dopis jemenským židům, kteří podobně jako v některých jiných zemích, trpěli represemi a nucenými konverzemi.⁶¹ „*Maimonides nejprve cituje šokující zprávy o násilných konverzích, které židům vnutil Qá'im 'Abd an-Nábí ('Abdunnabí) ibn al-Mahdí. Mahdí chtěl, aby židé opustili svou víru, stejně jako to požadovali Almohadé v Maghrebu. Maimonides považoval jejich muka za součást Božího plánu a ujišťoval je, že jejich zkouška se brzy skončí. Podobně jako v Igeret ha-šmad Maimonides píše jako lékař, jenž posílá léky pro duši, ulevuje od bolesti a strážní. Hlavní část dopisu reaguje na tři naléhavé události: 1) objevení se Mahdího v Jemenu, jenž nutil židy na územích, která ovládl, přijmout islám; 2) objevení se židovského odpadlíka, který přesvědčoval židy, že Muhammad byl předpovězen v Bibli; 3) a vystoupení žida, který si činil nárok na to být mesiášem a získal mezi židy řadu následovníků.*“⁶²

⁵⁹ MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963, s. 611. ISBN 0-226-50231-7.

⁶⁰ RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999, s. 78. ISBN 80-223-1368-8.

⁶¹ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 326. ISBN 978-80-904207-4-8.

⁶² KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 327-328. ISBN 978-80-904207-4-8.

2.2.5. Responsa

Rabínská responsa se rozšířila v gaónském období. Jednalo se vlastně o otázky a odpovědi, kdy se učenci obraceli k babylonské akademii se svými dotazy a následně na ně získávali odpovědi.

„Maimonidova responsa ukazují, jak se snažil aplikovat teoretický právní systém na aktuální životní situace. Dostával dotazy týkající se všech aspektů práva. Dochovalo se nám více než pět set Maimonidových respons, z čehož si můžeme udělat dostatečně jasný obrázek o tom, jak postupoval při rozhodování právních problémů.“⁶³

⁶³ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 409-410. ISBN 978-80-904207-4-8.

3. Učení středu u Aristotela a Maimonida

3.1. Co je učení středu

Učení středu, cesta středu nebo zlatá střední cesta (latinsky: *aurea mediocritas*), jsou pojmy, jež nás provází napříč dějinami a pojí se se specifickým druhem filozofie. Tato filozofie nás vede k obezřetnosti, abychom se vyhýbali extrémům a volili vždy střed, který je nejrozumnější a nejlepší volbou pro člověka. Bertrand Vergely o tom ve své knize *Aristoteles, aneb, Umění moudrosti* píše toto: „*Myslí se tím dozajista jakási opatrnost* vůči krajnostem i vůči prudkosti. Ale nejde jenom o to. Zlatá střední cesta označuje zejména souznění protikladů.* Dokáže usměrnit vývoj a tím do životního běhu zapojit činnost. Vezměme si například odvahu a považujeme ji za střed mezi zbabělostí a opovázlivostí. Odvaha se stane činem, schopným vytvořit jemný soulad a ještě lépe, stává se sama oním souladem. V tomto smyslu střední cesta neznamena rovnováhu dosaženou zvenčí, nýbrž čin přicházející zvnitřku.*“⁶⁴

Nejedná se však pouze o součást řecké, tedy západní filozofie, ale stejně tak hraje učení středu důležitou roli i ve filozofii východní, kdy můžeme zmínit učence jako třeba Buddhu, Zhuangziho nebo Konfucia. Bez pochyby se pak ale s touto filozofií pracuje též v křesťanství, judaismu, islámu nebo také hinduismu.⁶⁵

Součástí této filozofie jsou stěžejní pojmy, které se můžou v různých obměnách opakovat. Jedná se například o dobro, špatnost, ctnost, střed, blaženost, jednání, přirozenost a jiné další. O jednotlivých pojmech a jejich významu se zmiňuji níže.

⁶⁴ VERGELY, Bertrand. *Aristoteles, aneb, Umění moudrosti*. Praha: Levné knihy, 2008. Malá moderní encyklopedie (Levné knihy KMa), s. 43. ISBN 978-80-7309-619-9.

⁶⁵ Golden mean (philosophy). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: [https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_mean_\(philosophy\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_mean_(philosophy))

3.2. Aristoteles – *Nikomachova etika*

3.2.1. Obecně

Aristotelova díla o etice jsou celkem tři: *Nikomachova etika*, *Etika Eudémova* a *Velká etika*. *Nikomachova etika* je dílem z této trojice neznámějším. Tento spis „je pojmenován podle Aristotelova syna Nikomacha, který ji snad po smrti svého otce vydal. Učení Aristotelovo jest v ní nejdokonaleji zpracováno. Druhý spis se nazývá podle Aristotelova žáka Eudéma *Etikou Eudémovou*. Někteří badatelé myslí, že Eudemos ji nejen vydal podle přednášek svého učitele, nýbrž že i leckteré části přepracoval; tak např. knihu čtvrtou až šestou, která se shoduje s pátou až sedmou knihou *Etiky Nikomachovy*. Třetí spis, zvaný *Velkou etikou (Magna moralia)*, jest vlastně výtahem obou spisů předchozích a byla to jakási peripatetická příručka etiky. Oba poslední dva spisy obsahují leckterá objasnění Aristotelova učení.“⁶⁶

3.2.2. Struktura a obsah

Učení *Nikomachovy etiky* je rozděleno do deseti knih. Tyto knihy dále obsahují na sebe tematicky navazující kapitoly, což přehledným způsobem provádí čtenáře Aristotelovou etikou. Těchto kapitol je celkem sto třicet tři a celá kniha je doplněna o různé příklady ze života, aby Aristotelovo učení bylo člověku ještě přístupnější. Zároveň v některých kapitolách nalezneme i odkazy a citáty myslitelů, jako byli Hérakleitos, Platón a další.

⁶⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 20. ISBN 978-80-86207-35-3.

3.2.2.1. Kniha první

Kniha první se zabývá etikou jako takovou, v níž Aristoteles vymezuje pojem etiky, definuje nejvyšší dobro a pojednává o posluchači nauky politické. Hned v první kapitole se dovídáme, že dobro je jakýmsi cílem, ke kterému vše směřuje a spousta lidí, vzdělanci i širší veřejnost za nejvyšší dobro považují blaženost⁶⁷.⁶⁸

Dále nechybí názory o blaženosti a tři nejvíce vynikající způsoby života, kterými jsou život požívačný, rozjímavý a politický. Následuje pak názor Platóna, Aristotela a výměr blaženosti.

„Dokonalé jest to, co jest cílem úsilí o sobě a nikdy pro něco jiného. Takovým cílem jest především blaženost; | té si žádáme vždy pro ni samu a nikdy pro něco jiného, cti však, slasti a rozumu a veškeré přednosti si žádáme sice i pro ně samy – neboť i kdyby z nich jinak nic nevyplývalo, žádali bychom si jich – ale také pro blaženost, | domnívajíce se, že jimi budeme blaženi... Jeví se tudíž blaženost něčím dokonalým a něčím soběstačným, poněvadž jest cílem všeho konání.“⁶⁹

Po tomto Aristoteles pojednává o povaze mravních zásad, přesnosti v etice a rozdělení dober. *„Jest však třeba pamatovat na to, co bylo výše řečeno a nevyhledávat přesnosti ve všem stejně, nýbrž v každém oboru podle látky a tolik, kolik jest vlastní tomu oboru. Zajisté tesař a geometr | různě vyhledávají pravého úhlu; prvý totiž tolik, kolik jest užitečný k výkonům, druhý však, co jest a jaký jest; neboť jest zkoumatelem pravdy.“⁷⁰*

⁶⁷ Blaženost (z řečtiny *eudaimonia*, ευδαιμονία) si v průběhu doby získala i jiné výrazy, např. „wellbeing“, „welfare“ či třeba „štěstí“. Navazuje na ni tzv. eudaimonismus, tedy učení o blaženosti. Více viz BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, s. 114. ISBN 80-7182-064-4.

⁶⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 23-26. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁶⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 31. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 33. ISBN 978-80-86207-35-3.

Dobra pak dělí na tělesná, duševní a zevnější, kdy duševní dobra považuje za nejvíce dobrá a nejvyšší.⁷¹ Dále pak pokračuje odůvodněním pojmu blaženosti, řeší blaženost v činnosti a nutnost života k blaženosti. „*S těmi tedy, kteří míní, že blaženost jest ctnost nebo nějaká stránka ctnosti, náš výměr souhlasí; neboť k ní náleží přiměřená činnost z hlediska zdatnosti. Ale jest nemalý rozdíl v tom, klademe-li nejvyšší dobro v pouhý majetek, nebo užívání, v pouhý stav, nebo ve skutečnou činnost. Neboť tam, kde jest pouze stav, jest možno, | že tento nic dobrého skutečně nevykoná, například u spícího člověka, anebo nějak jinak nečinného, u skutečné činnosti jest to však nemožno; neboť bude jednat z nutnosti a dobře jednat.*“⁷²

První knihu zakončuje blažeností jako něčím dokonalým, jež je hodno cti a zdůvodňuje, proč je blaženost v ctnosti. „*Všechno to, co jest pouze chváleno, jest chváleno proto, že má nějaké vlastnosti a k něčemu jest v jistém vztahu; neboť člověka spravedlivého a statečného a vůbec člověka | dobrého a ctnost jistě chválíme pro jejich jednání a výkony, tak i siláka a běžce a každého jiného, ježto jest přirozeně nějaký a k něčemu dobrému a řádnému se chová určitým způsobem... Chvála totiž náleží ctnosti – neboť touto se lidé stávají schopnými krásně jednat-, a rovněž chvalořeči náležejí výkonům jak tělesným, tak duševním.*“⁷³

„*Ježto blaženost jest jakási činnost duše z hlediska dokonalé ctnosti...*“⁷⁴ Za lidskou ctnost pak považuje duševní zdatnost a za blaženost činnost duševní. Duše pak je podle Aristotela jednak rozumná a jednak nerozumná a logicky chválíme tu část duše, která nás vede k správnému chování, tedy tu, jež má rozum. Rozum však není jedinou složkou duše a vedle rozumu nalezneme i něco jiného, co mu odporuje. Avšak i toto musí mít nějakým způsobem rozum.⁷⁵

Tato kniha má celkem třináct kapitol.

⁷¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 34. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 34-35. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 40-41. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 41. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 42-43. ISBN 978-80-86207-35-3.

3.2.2.2. Kniha druhá

V druhé knize Aristoteles rozebírá ctnost, její rozdělení, vznik a poměr k jednání. „*Je-li dvojitá ctnost, jedna rozumová a | druhá mravní, má ctnost rozumová vznik a vzrůst většinou z učení, proto potřebuje zkušenosti a času, kdežto ctnost mravní (éthiké) vzniká ze zvyku, odtud obdržela i jméno, které se jen málo odlišuje od slova „zvyk“ (ethos).*“⁷⁶ Mravní ctnost však nemáme přirozenou, protože nemůžeme zvykem měnit něco, co je přirozené.⁷⁷ Rovněž je potřeba dodržovat i správný poměr ctnosti k jednání, neboť tohoto správného jednání nelze dosáhnout žádným extrémem, ale středností.⁷⁸

*„Skutky tedy bývají nazývány spravedlivými a uměřenými, kdykoli jsou takové, jak je koná člověk spravedlivý a uměřený; spravedlivý však a uměřený není ten, kdo je pouze koná, nýbrž také ten, kdo je koná tak jako lidé spravedliví a uměření. Dobře se tudíž říká, že ze spravedlivého jednání povstává | člověk spravedlivý a z jednání uměřeného člověk uměřený, kdežto bez toho konání se jistě nikdo nestane ctnostným.“*⁷⁹

Dále Aristoteles navazuje podstatou ctnosti, určením středu ctností a jejich výčtem. K podstatě ctnosti Aristoteles dochází tak, že duše má celkem tři aspekty, mezi které řadí city, stavy a vrozené schopnosti. Jestliže si city definujeme pojmy jako je třeba láska, závist, strach, a jiné, vrozené schopnosti pak jako něco, čím jsme třeba nazýváni citově přístupnými nebo nepřístupnými a stavy, jako činitele, že se vůči něčemu chováme správně či nesprávně dojdeme k závěru, že ctnosti jsou stavy.⁸⁰

⁷⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 45. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 45. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 48. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁷⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 50-51. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 51-52. ISBN 978-80-86207-35-3.

„Ctnost se týká citů a | jednání, v nichž nadbytek jest chybou a nedostatek bývá kárán, střed však bývá chválen a jest správný; a toto oboje přísluší ctnosti. Ctnost tedy jest jakousi středností, poněvadž zaměřuje ke středu.“⁸¹

„Proto ctnost co do podstaty a pojmu bytí jest středem, co do přednosti a dobra jest vrcholem.“⁸² Středu však nemohou dosahovat všechna jednání ani city, protože máme city jako třeba závist nebo jednání jakým je třeba krádež a u takových nelze jednat správně, ale vždy jednat nesprávně.⁸³ „Jest to zrovna tak, jako kdybychom hledali střed, nadbytek a nedostatek v bezpráví, zbabělosti a nevázanosti; | neboť tak by byl střed nadbytku a nedostatku a nadbytek nadbytku a nedostatek nedostatku.“⁸⁴

Ve výčtu mravních ctností Aristoteles uvádí hned několik příkladů, které postupně důsledně vysvětluje. Pro příklad si uveďme, jak se Aristoteles vyjadřuje k hněvu: *„Také u hněvu jest nadbytek, nedostatek a | střednost. Poněvadž však téměř žádného zvláštního jména nemají, nazveme toho, kdo zachovává střed, klidným a střednost pojmenujme klidností; z krajností pak ten, který míru překročuje, budiž nazván zlostným a ta jeho chyba hněvivostí, kdo pak míry nedosahuje, budiž zván třeba člověkem bez hněvu a ten nedostatek slovem bez hněvu.“⁸⁵*

Zbytek druhé kapitoly je ještě věnován poměru mezi ctností a špatností a hledání středu. *„Musíme hledět | k tomu, k čemu sami jsme nakloněni; v tom totiž každý člověk přirozeně jest puzen k něčemu jinému než druhý. To pak bude možno poznat z pocitů libosti a nelibosti, které v nás vznikají. Tu se | musíme sami nutit k opaku; vzdálíme-li se totiž hodně*

⁸¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 53. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 54. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 54. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 54. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 56. ISBN 978-80-86207-35-3.

daleko od toho, co jest chybné, přijdeme ke středu, jako činívají lidé, když narovávají zkřivené dřevo.“⁸⁶

Druhá kniha má celkem devět kapitol.

3.2.2.3. Kniha třetí

Třetí kniha začíná pojednáním o dobrovolnosti a jejím výměru, donucení a jednání. *„Nedobrovolností, jak se zdá, jest to, co se děje násilným donucením | nebo z nevědomosti. Donucením jest to, čeho hybná příčina jest vně, a jest taková, že v ní ten, kdo jedná anebo trpí, ničím nepřispívá...“*⁸⁷

Někdy je ovšem těžké zvolit ze dvou věcí či si vybrat mezi zly, a ještě mnohem těžší je pro nás něco povinného, v čem musíme setrvat. Ne všechno, co se děje z nevědomosti jest dobrovolné, protože co nám působí zármutek a lítost jest nedobrovolností.⁸⁸ *„Kdo něco učinil z nevědomosti, | ale při jednání nepocítil žádné nelibosti, nejednal sice dobrovolně v tom, o čem nevěděl, ale také ne nedobrovolně, ježto nad tím necítí žádného zármutku.“*⁸⁹

Tematicky se pak Aristoteles přesunuje k záměrné volbě a rozvaze, vztahu vůle k účelu, svobodě v jednání a shrnuje etiku jako takovou. Dobrovolnost a záměrná volba není totéž, neboť dobrovolnost má větší rozsah, kdy se týká i dětí nebo třeba zvířat. Zvířata a ani děti však nejsou schopny záměrné volby. Za záměrnou volbu ale také nemůžeme považovat něco, k čemu došlo ze vznětlivosti.⁹⁰

„A záměrná volba bývá chválena spíše proto, že směřuje k tomu, k čemu má anebo že jest správná, mínění se však vztahuje k tomu, co jest pravdivé. A volíme to, o čem nejvíce víme, že jest dobré, mínění však máme o tom, čeho nevíme zcela dobře. Zdá se pak, že věci

⁸⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 60. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 61. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 62-63. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁸⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 63. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 65-66. ISBN 978-80-86207-35-3.

nejlepších nevolí totiž lidé, kteří mají nejlepší mínění, nýbrž | že někteří mají lepší mínění, pro svou špatnost však volí to, co volit nemají. ⁹¹

„Předmět praktické rozvahy pak a předmět záměrné volby jest totéž, pouze s tím rozdílem, že to, co jsme volili či pro co jsme se rozhodli, jest již přesně vymezeno. Neboť co bylo z rozvahy vybráno, jest právě to, co jest předmětem volby. ⁹²

„Vůle se vztahuje k účelu a jedném se zdá vztahovat k dobru, druhým však k dobru zdánlivému. Těm pak, kteří praví, že to, co jest chtěné, jest dobrem, vyplývá, že není chtěné to, co chce ten, kdo volí nesprávně – neboť je-li chtěné, jest i dobré; a přece bylo, stalo-li se tak, zlé –, | a těm, kteří praví že to, co jest chtěné, jest zdánlivým dobrem, vyplývá, že nic není přirozeně chtěné, nýbrž že pro každého jest chtěné to, co se mu zdá; to však se jeví jednomu tak, druhému jinak, a stalo-li se to, může to být i protivné. ⁹³

V druhé polovině se již věnuje jednotlivým ctnostem a špatnostem, kterými jsou: statečnost, zbabělost a druhy statečnosti, dále pak uměřenost, bezcitovost a nevázanost. *„Ten tedy, kdo postupuje to a bojí se toho, čeho má, pro co, jak a kdy má, a takto jest i odvážný, jest statečný. Neboť | statečný člověk trpí a jedná, jak náleží a jak jest rozumno.* ⁹⁴ Jestliže, ale někdo míru překročuje a do věci se vrhá po hlavě, není statečným, ale je nerozvážným smělcem. Stejně tak ten, jež naopak je příliš bázlivý, je zbabělcem. Statečnost, ačkoliv se vztahuje k odvážlivosti a zbabělosti, nemá k oběma stejný vztah, protože vždy se více vztahuje k věcem strašným. ⁹⁵

„Uměřený člověk zachovává v těch věcech střed. Ani se totiž neraduje z toho, z čeho se nade vše raduje člověk nevázaný, nýbrž se spíše horší, ani se vůbec neraduje z toho, z čeho

⁹¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 67. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 69. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 70. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 76. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 76-80. ISBN 978-80-86207-35-3.

nemá, ani velice z něčeho takového, ani nepociťuje bolesti nad nepřítomností toho, ani si toho nežadá, leč mírně, ani | více než má, ani kdy nemá, ani vůbec něco takového.“⁹⁶

Třetí kniha má celkem patnáct kapitol.

3.2.2.4. Kniha čtvrtá

V této knize se Aristoteles věnuje nejvíce třem pojmům, kterými jsou: štedrost, marnotratnost a lakomství. Postupně rozebírá povahu člověka štedrého, marnotratného a lakomého.

„Marnotratnost a lakomství jsou nadbytkem a nedostatkem co do statků; i připočítáme lakomství vždy těm, kteří usilují o statky | více než slušno, marnotratnosti pak přikládáme někdy vedlejší smysl; nazývám totiž marnotratnými lidi nezdrženlivé a ty, kteří na svou nevázanost mnoho vydávají.“⁹⁷ Štedrý člověk je pak tedy takový, který se drží míry a dává jen tolik, kolik může. Jakmile je tato míra překročena, stává se buď marnotratným nebo lakomým, podle toho, jakým směrem míru překročil. Štedrost tak můžeme považovat za střed.⁹⁸

Navazuje na to pojednáním o dalších vlastnostech, jako je velkorysost, malichernost, velkomyslnost, nadutost, malomyslnost, klidnost a hněvivost, přehlost, roztrpčenost či popudlivost. Zároveň i některé z těchto vlastností navzájem porovnává a vysvětluje mezi nimi rozdíl. Například u velkorysosti upozorňuje na možnou záměnu se štedrostí, protože ten, kdo správně nakládá s věcmi malými a mírnými, není ještě velkorysý, ale pouze štedrý. Naopak ten, kdo správně nakládá s věcmi velkými se dá označit za velkorysého.⁹⁹

⁹⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 84. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 87. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 89-90. ISBN 978-80-86207-35-3.

⁹⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 93. ISBN 978-80-86207-35-3.

Druhá část této knihy se zaměřuje na ctnosti a špatnosti u lidí, jak vypovídá již název dvanácté kapitoly *Ctnosti a špatnosti v obcování s lidmi. Člověk lichotivý, nevrlý, svárlivý, pochlebník.*

„Lichotiví, kteří totiž všechno dle libosti chválí a v ničem neodporují, nýbrž míní, že nesmějí být nepříjemní těm, s nimiž se stýkají; druzí však, kteří jim naopak | ve všem odporují a pranic nedbají toho, že jsou nepříjemní, nazývají se nevrlymi a svárlivými. Jest tedy zjevné, že jmenované způsoby chování zasluhují hany a že chvály hodno jest chování, které zachovává střed, podle něhož každý člověk schválí to, co má a jak má, stejně pak i odmítne; jména se mu nedostalo, | podobá se však nejvíce přátelství.“¹⁰⁰ Člověk, který se však lichotivě chová jen pro vidinu nějakého zisku či výhody, není člověkem lichotivým, ale pochlebníkem.¹⁰¹

Aristoteles pak pokračuje v pojednání o lži a pravdomluvnosti a chování při společenském styku a zábavě, kdo je dle něj šaškem, kdo hrubcem, nebo kdo je společníkem obratným., *„Ti, kteří překročí míru ve směšnosti, zdají se být šašky | a hrubci, ježto stojí všemožně jen o směšno a hledí spíše způsobit smích než slušně mluvit a netrápit toho, kdo je terčem žertu; ti však, kteří ani sami nic směšného nepromluví a na ty, kteří tak činí, se horší, zdají se být mrzutí a příkří; ti, kteří přiměřeně | žertují, nazývají se obratnými společníky, poněvadž jsou jaksi pohybliví.“¹⁰²*

Celá kapitola je zakončena pojmem „stud“, kde řeší nejen pojem takový, ale třeba i jeho vznik. *„Bývá vymezován jako jakýsi strach před zahanbením a projevuje se podobně jako strach před strašnými věcmi; ti totiž, kdo se stydí, červenají se, ti pak, kteří se bojí smrti, blednou.“¹⁰³*

Čtvrtá kniha má celkem patnáct kapitol.

¹⁰⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 103. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 104. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 107. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 108. ISBN 978-80-86207-35-3.

3.2.2.5. Kniha pátá

Celá pátá kapitola je vesměs postavena na spravedlnosti. Věnuje se jí jako pojmu, zabývá se významem a jejím dělením na spravedlnost celou a částečnou a dále řeší spravedlnost rozdíleci a opravnou.

Nespravedlnost a spravedlnost

Člověk nespravedlivý je takový, který nespravedlivě jedná a nedrží se středu. Naproti tomu člověk spravedlivý se středu drží, a jedná spravedlivě, proto jej lze nazvat spravedlivým. Spravedlnost však není něčím samostatným a izolovaným, protože směřuje k druhé osobě a koná to, co je pro druhou osobu dobré a prospěšné.¹⁰⁴

Spravedlnost rozdíleci

„Právo v rozdělování se má dít podle osobní hodnoty, ale nikdo nerozumí hodnotou totéž, nýbrž demokraté ji vidí ve svobodě, oligarchové v bohatství, jini v urozenosti, aristokraté v duševní zdatnosti.“¹⁰⁵

Spravedlnost opravná

„Opravná spravedlnost bude asi středem mezi ztrátou a ziskem. Proto se také lidé v pochybných případech utíkají k soudci. Jít však k soudci znamená jít k právu; soudce totiž chce být takřka živým právem; i hledají soudce jako střed a někteří lidé ho nazývají prostředníkem v přesvědčení, že dosáhnou práva, dosáhnou-li středu. Právo jest tedy jakýmsi středem, jak jím jest také soudce. | Soudce pak porovnává, a jako když přímka jest rozdělena na nestejně díly, odnímá od většího dílu část, o kterou jest větší než polovice, a přidává ji k dílu menšímu.“¹⁰⁶

Na to pak Aristoteles navazuje definováním odvetu. Odvetu Aristoteles rozděluje na zlou a dobrou, kdy zlou odvetou chceme někomu oplatit zlé a odvetou dobrou naopak dobré. V reakci na definici odvetu důkladně rozebírá odplatu, uvádí například i to, jak dosáhnout míry. *„Věci tolik se různící nemohou se ve skutečnosti stát spolu měřitelnými, | ale pro*

¹⁰⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 112-113. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 117. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 119. ISBN 978-80-86207-35-3.

potřebu jest to dosti možno. Jest tedy potřebí jedné míry, a to podle ustanovení; pročez se to nazývá nomisma, co podle ustanovení platí; peníze zajisté činí všechny věci spolu měřitelnými; všechno se totiž měří penězi. ¹⁰⁷

Dále pokračuje určením středu u spravedlnosti, různými druhy práva, dobrovolností, křivdou a jejím dělením a úvahou o nespravedlivém jednání. Střed u spravedlnosti je podle Aristotela poněkud odlišný od jiných ctností, neboť spravedlnost jako taková je sama o sobě středem.¹⁰⁸ „*Jest také zřejmo, že nespravedlivě jedná ten, kdo rozděluje, a nikoli ten, komu se více dostává; neboť nejedná nespravedlivě ten, kdo to, co jest nespravedlivé, má, nýbrž ten, kdo tak dobrovolně činí; a to jest u původce jednání, jímž jest ten, kdo rozděluje, a nikoli ten, kdo přijímá.*“¹⁰⁹

V závěru této kapitoly pak řeší nesnadnost spravedlivého jednání, pojem slušnosti, spravedlnost a nespravedlnost k sobě samému a křivdu. „*Lidé se domnívají, že nespravedlivé jednání jest v jejich moci, a proto také, že jest snadno spravedlivě jednat. Tomu však tak není; neboť obcovat se ženou sousedovou, zbit svého bližního a do ruky dát peníze jest snadno a v jejich moci, ale aby byli takoví, a tak činili, není ani snadno, ani není v jejich moci.*“¹¹⁰ Nespravedlivé jednání však zvládne i člověk spravedlivý, protože nespravedlivě jednat umí stejně. Aristoteles uvádí jako jeden z příkladů třeba to, že i statečný bojovník v boji může odhodit štít.¹¹¹

Když pak Aristoteles mluví o slušnosti, dochází k názoru, že slušnost a právo se vlastně od sebe moc neliší, přesto je ale slušnost lepší. Zároveň však uvádí, že se navzájem mohou doplňovat, neboť tam kam nesahá zákonné právo, může fungovat slušnost.¹¹²

¹⁰⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 122. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 122-123. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁰⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 130. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 130. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 131. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 132. ISBN 978-80-86207-35-3.

Křivda

„Obojí jest špatné, i křivdu snášet i křivdit; jedno totiž znamená | mít méně, druhé mít více, než připouští střed, který jest tolik, co zdraví v lékařství a otužilost v gymnastice. Ale přece horší jest křivdit; neboť křivda se děje se zlobou a jest hanebná, a to se zlobou buď dokonalou anebo naprostou anebo blízko ní – neděje se totiž všechno dobrovolně se zlobou –, kdežto křivdu trpět jest bez zloby a | nespravedlnosti.“¹¹³

Pátá kniha má celkem patnáct kapitol.

3.2.2.6. Kniha šestá

Šestá kniha začíná pojmem správného úsudku a pokračuje rozumovými ctnostmi, které postupně rozebírá. Jako první začíná s věděním. *„Ve všech uvedených stavech totiž, jakož i v ostatních, jest jakýsi cíl, k němuž hledí, směřuje a tihne ten, kdo má rozum, a jest jakýsi výměr středností, o kterých pravíme, že jsou uprostřed mezi nadbytkem a nedostatkem, | ježto odpovídají správnému úsudku. Toto určení jest sice pravdivé, ale přece ne zřejmé. Neboť i v ostatních činnostech, o nichž jest vědění, jest pravdivo říci, že se nemáme ani příliš mnoho, ani příliš málo namáhat nebo být nedbalí, nýbrž že se máme přidržovat středu a jak káže správný úsudek;...“¹¹⁴*

Podle Aristotela má duše trojí počátek, který řídí její jednání a pravdu, a který se skládá ze smyslu, rozumu a ctižádostivosti. Pravdy pak duše nabude pěti věcmi, kterými jsou umění, vědění, rozumnost, moudrost a rozumění.¹¹⁵ Pro příklad si uveďme vědění: *„Vědění jest tedy stav dokazovací, a co jiného k určení toho ještě připojujeme v Analytikách; kdykoli totiž člověk jest nějak o něčem přesvědčen a jsou mu známé počátky, tehdy ví; neboť nezná-li více než závěrečný soud, | bude mít vědění pouze nahodilé.“¹¹⁶*

¹¹³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 134. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 135. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 136-138. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 138. ISBN 978-80-86207-35-3.

Na to pak krátce navazuje pojednáním o umění a dále se dlouze věnuje rozumnosti a jejímu dalšímu vymezení, rozumění, moudrosti a pojmy i porovnává. Když Aristoteles mluví o rozumnosti a rozumění, každé definuje zcela jasně. Rozumnost je pro něj „s pomocí úsudku pravdivým prakticky činným stavem ve věcech, které jsou pro člověka dobré a zlé.“¹¹⁷ Rozumění je pak pro něj „tím, čím ve věcech, jež nemohou být jinak anebo mohou, nabýváme pravdy a nikdy se nemýlíme, jest | vědění, rozumnost, moudrost a rozumění, a když žádné z oněch tří ty počátky nemohou být předmětem – těmi třemi myslím rozumnost, vědění a moudrost –, zbývá, že jsou předmětem rozumění.“¹¹⁸

Poté Aristoteles porovnává rozumnost s věděním a rozuměním. Rozdíl vysvětluje tak, že aby byl člověk rozumný, potřebuje k tomu zkušenosti, jež se získávají teprve časem. Svě tvrzení uvádí i na příkladu, kdy zmiňuje mladé lidi, jež se stávají třeba moudrými matematiky, avšak nestávají se rozumnými, neboť ještě nemají dostatek zkušeností. Rozumnost tedy není věděním.¹¹⁹

V druhé části šesté kapitoly pak píše o rozvážnosti, chápání a uznání. „Chápání ani neznamená rozumnost míti, ani rozumnosti nabývat; ale jako se říká, že učit se jest chápat, kdykoli se při tom užívá vědění, tak také, kdykoli se užívá mínění, aby se soudilo, když jiný mluví, o tom, čeho se týká rozumnost, | znamená správně soudit; neboť „dobře“ a „správně“ jest totéž. A odtud vzešlo jméno „chápání“ (synesis), podle něhož jsou lidé dobře chápaví (eusynetoí), totiž z chápavosti v učení; často totiž říkáme, že učit se jest chápat.“¹²⁰

Kapitolu zakončuje opět rozumností a moudrostí, kdy mezi oběma pojmy řeší jejich vztah. Šestá kniha má celkem třináct kapitol.

¹¹⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 140. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 141. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹¹⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 144. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 147. ISBN 978-80-86207-35-3.

3.2.2.7. Kniha sedmá

V sedmé knize se Aristoteles zabývá rozvrhem látky, pojmy zdrženlivosti a nezdrženlivosti, jejich vymezením a bližším dělením, třeba na nezdrženlivost naprostou a částečnou. „*Jsou tři druhy toho, čeho se v mravní oblasti musíme varovat, totiž špatnost, nezdrženlivost, divokost. Protivy prvních dvou jsou známy – prvou nazýváme ctností, druhou zdrženlivostí –; protivou divokosti by mohla nejvhodněji být jmenována ctnost nadlidská, to jest jakási ctnost | heroická a božská.*“¹²¹

Když Aristoteles definuje zdrženlivost a nezdrženlivost, uvádí jako první rozdíl soudné myšlení, kdy se člověk zdrženlivý soudného myšlení drží, zatímco člověk nezdrženlivý jej překračuje. Na to navazuje přemáháním rozkoší, které jsou jednou z nesnází v otázce o zdrženlivosti a vysvětluje, že člověk nezdrženlivý bývá rozkošemi přemáhán proto, že nemá vědění, ale pouze mínění.¹²²

Nezdrženlivost naprostá

Aristoteles první rozebírá různé předměty nezdrženlivosti a rozlišuje například přirozenost a zvyk v chování, které vysvětluje na několika příkladech. Například říká: „*Lidi tedy, u nichž příčinou toho jest přirozenost, nikdo asi nenazve nezdrženlivými, zrovna jako nikdo nevytýká ženám, že se při tělesném obcování nechovají činně, nýbrž trpně; a zrovna tak jest tomu i u těch, u nichž chorobné chování vzniklo ze zvyku.*“¹²³ Naprostá nezdrženlivost je pro Aristotela pouze taková, „*kteřá záleží v lidské nevázanosti.*“¹²⁴

¹²¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 153. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 154-155. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 162-163. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 163. ISBN 978-80-86207-35-3.

Nezdrženlivost částečná

Tuto nezdrženlivost Aristoteles vysvětluje tak, že nezdrženlivost dělí na nezdrženlivost v hněvu a nezdrženlivost v žádostech. Rozdíl je podle něj v tom, že hněv ještě vnímá rozum, zatímco žádost rozum nevnímá a jde pouze po požitku.¹²⁵

Následně pokračuje popisem vztahů i mezi dalšími vlastnostmi, jako je třeba neústupnost a řeší zdrženlivost jako střed. Neústupného člověka vnímá podobně jako člověka zdrženlivého a vysvětluje to na tom, že člověk zdrženlivý se dá za určitých okolností snadno přesvědčit, avšak nenechá se jen tak zlákat vášní.¹²⁶ Naproti tomu lidi neústupné vnímá Aristoteles takto: „... jsou svéhlavci, lidé neučelní a nevzdělanci, svéhlavci pro libost a nelibost; mají totiž radost ze svého vítězství, že nebyli | přesvědčení, a jsou zarmoucení, je-li jejich mínění bezmocné jako neplatné usnesení;...“¹²⁷

Zdrženlivost jako střed:

„Poněvadž pak jest i takový člověk, že se z tělesných rozkoší raduje méně, než má, a jako takový nesetrvá v rozumném úsudku, | jest uprostřed mezi ním a člověkem nezdrženlivým člověk zdrženlivý. Nezdrženlivý totiž nesetrvá v rozumném úsudku pro jakýsi nadbytek, ten pak pro jakýsi nedostatek; zdrženlivý člověk však v něm trvá a nemění se ani jedním, ani druhým.“¹²⁸

V druhé části se zabývá rozkoší a slastí, kterými tuto knihu také zakončuje. Sedmá kniha má celkem patnáct kapitol.

3.2.2.8. Kniha osmá

Kniha osmá se zabývá přátelstvím, jeho podstatou, druhy a jejich srovnáním. Aristoteles vnímá přátelství jako ctnost a jako něco, co je případně s ctností spojeno. Zároveň

¹²⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 164. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 170. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 170. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹²⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 170. ISBN 978-80-86207-35-3.

je pro něj přátelství velice podstatné a vyjadřuje se k němu následovně: „*Ale přátelství jest nejen něco nutného, nýbrž i něco krásného; neboť | chválíme ty, kteří milují své přátele, a má-li někdo mnoho přátel, zdá se to být jednou z krásných věcí a někteří mají za to, že mužové dobří a přátele jest totéž.*“¹²⁹

Mezi druhy přátelství zmiňuje třeba i přátelství pro užitek nebo přátelství pro rozkoš, z nichž každé zvlášť vysvětluje. Přátelství pro užitek je pro něj přátelství, které je postaveno na tom, že jeden druhému dopřává nějakého dobra a ten druhý pak pro toto dobro přátelství udržuje. Přátelství pro rozkoš pak považuje za typově stejné.¹³⁰

K přátelství, které je dokonalé se pak vyjadřuje následovně: „*Dokonalé přátelství jest mezi lidmi dobrými a v ctnosti si podobnými. Tito totiž si stejně přejí dobra proto, že jsou dobří, dobří pak jsou sami v sobě; a ti, kdo přejí dobra | svým přátelům pro jejich osobu, bývají pravými přáteli.*“¹³¹

Dále pak řeší uzavírání přátelství, rovnost v přátelství, jeho podmínky, postavení přátelství ve společnosti a přátelství dle druhu společenství. „*Jest však ještě jiný druh přátelství, a to přátelství při nějaké přednosti, jako například přátelství otce se synem a vůbec člověka staršího s mladším, muže se ženou a každého nadřízeného k podřízenému. Ale i mezi těmito jsou rozdíly; | přátelství rodičů s dětmi není totéž jako nadřízených s podřízenými, ale také přátelství otce se synem není stejné jako syna s otcem, a muže se ženou není stejné jako ženy s mužem. Každá z těchto osob totiž má různou ctnost a různý úkol, různá jest také pohnutka lásky; různá jest tedy také láska a přátelství.*“¹³²

Také řeší druhy ústav, jejich správnost a nesprávnost. Ústavami myslí zřízení jako je království, aristokracie a timokracie. Jako nejlepší z nich jmenuje království a jako nejhorší

¹²⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 180. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 183. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 183. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 188-189. ISBN 978-80-86207-35-3.

timokracii, zároveň ale upozorňuje na špatnou stránku království, kterou je tyranida¹³³ a dále definuje postavu tyrana a krále. Na to pak navazuje přirovnáním ústav k běžným lidským vztahům. „*Poměr otce k synům má podobu království – otec totiž pečuje o dítky; proto také Homéros nazývá Dia otcem; království zajisté chce být vládou otcovskou –; u Peršanů však vláda otcova jest tyranická – neboť u nich otec se syny zachází jako s otroky–, tyranický poměr pak jest mezi pánem a otroky – neboť | při něm rozhoduje prospěch pánův; tento poměr se ovšem zdá být správný, perský však jest pochybený: neboť vláda nad různými osobami má být různá–; mezi mužem a ženou zdá se být poměr aristokratický – neboť muž vládne podle hodnoty a v tom, v čem muži náleží; co se hodí ženě, | to jí přenechává–; vládne-li však muž nade vším, mění poměr v oligarchii – neboť to činí proti hodnotě a | nikoli z důvodu, že by byl lepší –, někdy však vládnu ženy, když jsou dědičkami, ale tu pak o vládě nerozhoduje ctnost, nýbrž bohatství a moc jako v oligarchiích; timokratickému zřízení se podobá poměr bratrský – neboť bratři jsou si rovni, ledaže se | různí věkem; proto když se věkem velice od sebe liší, není přátelství již bratrské–; demokracie jest ponejvíce v domácnostech bez pánů – tam totiž jsou všichni rovni –, a v těch, v nichž pán jest slaboch, a kde si každý dělá, co chce.“¹³⁴*

V neposlední řadě se rovněž zabývá i spory v přátelství. Osmá kniha má celkem šestnáct kapitol.

3.2.2.9. Kniha devátá

Tato kniha navazuje na knihu osmou, neboť řeší udržování přátelství, povinnosti, podmínky zrušení přátelství či původ a měřítko přátelství. Co se udržování přátelství týká, Aristoteles zastává názor, že jestliže jedna ze stran nedostane to, co bylo důvodem k uzavření přátelství, pak se přátelství ruší. Jestliže se však jedná o přátelství založené na mravní povaze, je stálé.¹³⁵

Jak to ale chodí při zrušení přátelství? Aristoteles nám uvádí následující vysvětlení: „*Ale zdá se, že ani ten, kdo přátelství zruší, nečiní nic divného. Neboť nebyl přítelem tomu*

¹³³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 193. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 194. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 203. ISBN 978-80-86207-35-3.

člověku jako takovému; když se tedy změnil a nemůže ho zachránit, rozlučuje se s ním. Kdyby však jeden byl stále stejný a druhý se stával ctnostnější, a tak o mnoho převyšoval prvního, má mu zůstat dále přítelem či to není možno? | Nejlépe to vidíme při velikém rozdílu obou, jak se to například může utvářet při přátelstvích z dětství; kdyby totiž jeden zůstal v myšlení dítětem, a druhý byl již vynikajícím mužem, jak by mohli zůstat přáteli, když nemají ani stejné záliby, ani radosti a bolu? Ani k sobě navzájem jich mít nebudou a bez | toho přátelství není možné; neboť pak nedovedou spolu žít.“¹³⁶

Následně pojednává o přízni, svornosti, prokazování a přijímání dobrodiní, řešení pochybnosti a věnuje se ještě přátelství v poměru k blaženosti. Přízeň připodobňuje Aristoteles k přátelství, avšak zdůrazňuje její odlišnost v tom, že přátelství máme vůči lidem, které známe, kdežto přízeň i k lidem, které neznáme. Přízeň tedy nazývá „nečinným přátelstvím“, které však může za určitých okolností změnit v přátelství skutečné.¹³⁷

Přátelství v poměru k blaženosti

„Zdá se však nesprávné, přidělují-li se blaženému člověku všechna dobra | a přátelé nikoli, kteří přece, jak se zdá, jsou největším dobrem ze zevnějších dober. Když tedy přáteli náleží spíše dobro činit než je přijímat, a náleží-li dobro činit člověku dobrému a ctnosti, a je-li krásnější dobro činit přátelům než lidem cizím, bude dobrý člověk potřebovat takových lidí, kterým by dobře činil.“¹³⁸

V závěru řeší množství přátel, potřebu přátel ve štěstí a v neštěstí, anebo třeba osvědčování přátelství ve společném žití. Aristoteles považuje za nemožné, abychom si vytvořili velké množství přátel, neboť bychom pak nemuseli stíhat s nimi sdílet aktuální emoce a nebyli bychom upřímnými. Jako správné množství přátel uvádí, že je potřeba tolik přátel, kolik stačí k společnému žití.¹³⁹ Názor na ty, kteří mají mnoho přátel má pak takový: „Ti, kteří mají mnoho přátel a kteří se ke všem hned důvěrně chovají, nejsou patrně přítelem nikomu, leč v životě politickém, a ti také bývají zvaní lichotníky. V životě politickém tedy lze

¹³⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 207-208. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 210-211. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 217. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹³⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 220. ISBN 978-80-86207-35-3.

sice být přítelem mnohým, a to bez lichocení a přítelem opravdu dobrým; ale přátelství, které se týká ctnosti a samé osoby, není možné k | mnohým, i musíme být spokojeni, najdeme-li takových přátel jen několik. ¹⁴⁰

Potřebu přátel ve štěstí a neštěstí pak vnímá tak, že štěstí bychom vzájemně měli určitě sdílet. Co se však týká neštěstí, tak tam zastává názor, že zlo bychom měli sdílet co nejméně.¹⁴¹ Zároveň však nevylučuje pomoc v neštěstí: *„Nejspíše ještě tehdy je smíme zavolat, kdykoli by nám s malou obtíží mohli velmi pomoci. | Naopak se však sluší, abychom k nešťastným šli bez zavolání a ochotně – neboť jest to přátelskou povinností dobře činit, a zvláště těm, kteří jsou v nouzi a nežádali nás o to;...“*¹⁴²

Devátá kniha má celkem dvanáct kapitol.

3.2.2.10. Kniha desátá

Desátá kniha se zabývá slastí a strastí, rozkoší a míněním o ní u Platóna a Eudoxa, vztahem slasti k činnosti a dále pak také druhy slastí a blažeností. Rozkoš je podle Aristotela pro člověka nejpřirozenější a je důležité, aby měl člověk radost z toho, co je důležité (slasti) a naopak, aby se neradoval z toho, z čeho se nemá radovat (strasti).¹⁴³ Krátkým pojednáním o rozkoši navazuje Aristoteles na názory Eudoxa a Platóna.

Názor Eudoxův

*„Eudoxos míní, že rozkoš jest dobrem, protože prý | vidíme, že k ní všechno, nerozumné i rozumné, směřuje, a ve všem prý to, co jest žádoucí, jest dobré, a to, co jest nejvíce žádoucí, jest nejlepší;...“*¹⁴⁴

¹⁴⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 221. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴¹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 222. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴² ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 222. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 225. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴⁴ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 226. ISBN 978-80-86207-35-3.

Názor Platónův

„Platón dokazuje, že rozkoš není dobrem; neboť | slastný život s poznáním jest prý milejší než bez něho, je-li však ta směs lepší, pak není rozkoš dobrem vůbec; žádné dobro o sobě nestává prý se milejším žádným přídavkem.“¹⁴⁵

Vztah slasti k činnosti

Slast je pro Aristotela pocit, ke kterému každý směřuje a největší slast vidí v tzv. nejdokonalejší činnosti. Za nejdokonalejší činnost považuje to, k čemu jsme v dobrém stavu.¹⁴⁶ *„Můžeme se asi domnívat, že po slasti všichni touží, poněvadž i k žití všichni směřují; život jest jakási činnost a každý jest v tom a tím skutečně činný, co nejvíce miluje, jako člověk hudebně vzdělaný sluchem v písni, milovník poznání přemýšlením v | naukách, a tak každý i v ostatních oborech. Slast dovršuje a zdokonaluje činnosti, a tedy i život, k němuž všichni směřují.“¹⁴⁷*

Mezi druhy slastí a blažeností zmiňuje řadu příkladů a zabývá se jimi dle druhu bytostí a jejich činností, jak již sám název páté podkapitoly napovídá.

Na závěr pak řeší nejvyšší blaženost v rozjímavé činnosti nebo třeba výchovnou moc zákonů. Nejvyšší blaženost vidí Aristoteles v rozjímavé činnosti. Život člověka podle rozumu je tak podle něj nejvíce blaženým.¹⁴⁸ *„Podobá se tedy, že ten, kdo jest rozumem činný a jej pěstuje, jest i v nejlepším stavu i nejvíce bohumilý; mají-li totiž | bozi, jak se zdá, nějakou péči o lidské věci, důvodně asi mají radost z toho, co jest nejlepší a jim velmi příbuzné – a to jest rozum–, a ty, kteří to nejvíce milují a ctí, odměňují a pečují o ně jako o své přátele, kteří správně a krásně jednají. Jest zjevno, že vše to jest v | nejvyšší míře u člověka moudrého. Jest tedy nejvíce bohumilý. Přirozeně pak jest i nejblaženější; a tak i po této stránce bude moudrý člověk v nejvyšší míře blažený.“¹⁴⁹*

¹⁴⁵ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 227. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴⁶ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 231. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 232. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 239. ISBN 978-80-86207-35-3.

¹⁴⁹ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 242. ISBN 978-80-86207-35-3.

Když ve svém díle Aristoteles mluví o výchovné moci zákonů, vysvětluje, že chce-li člověk učinit lidi lepšími, měl by tak učinit skrze zákony. Zároveň však připomíná určitou odbornost, která je při tvorbě zákonů důležitá, a aby tedy věci odborné spravoval člověk s odborností z daného oboru. Rovněž ale, co se čtenářů těchto zákonů týká, mělo by se jednat o schopné, co jim dokážou porozumět.¹⁵⁰

Desátá kniha má celkem deset kapitol.

¹⁵⁰ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 246-247. ISBN 978-80-86207-35-3.

3.3. Maimonides – *Osm kapitol o lidské duši*

3.3.1. Obecně

Osm kapitol o lidské duši bylo jako součást *Komentáře k Mišně* napsáno někdy začátkem druhé poloviny dvanáctého století. Jedná se o úvod ke komentáři traktátu *Pirkej Avot*, který rozsáhle pojednává o etice a psychologii. „*Maimonides začal psát své první velké dílo, komentář k Mišně, ve Fezu kolem roku 1161, když mu bylo dvacet tři let, a dokončil je v Egyptě roku 1168 ve svých třiceti letech... Maimonides napsal svůj komentář v judeoarabštině a tento text byl později mnohokrát přeložen do hebrejštiny...*“¹⁵¹

Komentář k Mišně předchází *Mišne Tora*, kde Maimonides později jinak vysvětluje či opravuje svá tvrzení. Toto své dílo napsal především se zaměřením na studenty, aby jim podal kvalitní úvod do Talmudu.¹⁵² „*Maimonides napsal ke svému komentáři celkem tři hlavní úvody. Nejprve napsal dlouhý úvod k celé Mišně. Poté napsal úvod k desáté kapitole traktátu Sanhedrin (zvané Perek Chelek), ve kterém mimo jiné uspořádal třináct článků víry. Nakonec jako předehtu k traktátu Avot, nazývaného Pirkej avot (Výroky otců) napsal osm kapitol věnovaných etice. Existovaly samozřejmě i další úvody, jako například neuvěřitelně detailní k pořádku Teharot, ale ty obsahovaly spíše roztrídění látky než teoretickou diskusi. Úvody se týkaly filozofických i vědeckých témat, což pro právníckou literaturu nebylo obvyklé.*“¹⁵³

3.3.2. Struktura a obsah

Jak už nám název napovídá, jedná se celkem o osm kapitol, ve kterých Maimonides prezentuje své učení. Po přečtení však můžeme dílo rozdělit na dvě části, kdy první část se věnuje otázkám etiky, ale nejen jí, dále se zabývá otázkami duše, její podstatou a složením. Část druhá se věnuje otázkám náboženského charakteru. Níže uvádím názvy jednotlivých kapitol, které zároveň rozdělují dle výše zmíněných dvou částí které pro svou práci

¹⁵¹ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 224. ISBN 978-80-904207-4-8.

¹⁵² KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 228. ISBN 978-80-904207-4-8.

¹⁵³ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 233-234. ISBN 978-80-904207-4-8.

pojmenovávám jako *část etickou* (první část) a *část náboženskou* (druhá část). Názvy kapitol jsou následující:

ČÁST ETICKÁ

- 1) O lidské duši a jejích silách
- 2) O tom, co se týká sil duše, a o znalosti té části, v níž se nacházejí dobré a špatné vlastnosti
- 3) O nemocích duše
- 4) O způsobu léčení těch, jejichž duše je nemocná

ČÁST NÁBOŽENSKÁ

- 5) O tom, jak má člověk užívat síly duše za jediným cílem
- 6) O rozdílu mezi zbožným, který je dokonale ctnostný a tím potlačuje svůj pud a ovládá svou duši
- 7) O „zástěně“¹⁵⁴ a jejím významu
- 8) O lidském stvoření

3.3.2.1. ČÁST ETICKÁ

- 1) O lidské duši a jejích silách

V této kapitole, v níž Maimonides pojednává o lidské duši, uvádí části duše, kterých je podle něj pět. Jedná se o části: vyživovací, smyslovou, imaginativní, volní a rozumovou.¹⁵⁵ K vyživovací části se vyjadřuje například takto: „*Neboť vyživovací síla, již je vyživován člověk, není jako vyživovací síla, již je vyživován kuň či osel, neboť člověk je*

¹⁵⁴ *Aspaklaria* nebo též *Ispaklaria* je výraz pocházející z latinského "*speculum*". V antice se jednalo o tabulku skla vyrobenou z tzv. "*lapis specularis*", česky "mariánského skla" neboli sádrovce. Výraz "*aspaklaria*" se objevuje již v rabínské literatuře Mišny a Talmudu. Metaforicky se používal k popisu prorocké vize. Takto, například, v traktátu Suka 45a se hovoří o nemnohých v tomto světě, kteří zří tvář Šechiny skrze "*aspaklaria meira*" - "průzračné sklo". Existuje také výraz "*aspaklaria meluchlechet*" - "neprůzračné sklo", které označuje vizi menší kvality (viz Sanhedrin 97b). Jakkoliv průzračná, *aspaklaria* zůstává vždy jakousi "stěnou", která odděluje Boha od člověka. Proto je *aspaklaria* u Maimonida metaforou tělesnosti, která znemožňovala Mojžíšovu intelektu lépe pojmut bytnost Boha (viz 7. kapitola *Šmona prakim*).

¹⁵⁵ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 7. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

živen vyživovací částí lidské duše a osel je živen vyživovací částí duše osla a orel je živen vyživovací částí své duše. ¹⁵⁶

Postupně pojednává o všech dalších částech duše, u části smyslové uvádí výčet smyslů, u části volní řeší její podstatu v touze a opaku touhy a u části rozumové pak řeší, komu tato část náleží. V souvislosti s touto poslední částí lidské duše, jmenovitě rozumové, hovoří Maimonides o tom, že se jedná o část duše, která je vlastní člověku. Touto částí člověk přemýšlí, chápe a dokáže díky ní rozlišovat mezi dobrým a špatným.¹⁵⁷

V závěru této kapitoly mluví o duši takto: „*A věz, že tato celistvá duše, o jejichž silách a částech jsme předem pojednali, je něco jako látka, jejíž formou je rozum. A když se s ní nespojí forma, bude to, jako kdyby existence připravenosti k přijetí této formy byla zbytečná a jako kdyby to byla nicotná existence.*“¹⁵⁸

2) O tom, co se týká sil duše, a o znalosti té části, v níž se nacházejí dobré a špatné vlastnosti

Druhou kapitolu Maimonides začíná pokračováním o silách duše a uvádí, že všechny příkazy Tóry a jejich dodržování nalezneme právě ve dvou částech, kterými jsou část volní a smyslová. Ctnosti pak dělí na morální a racionální a zařazuje ctnosti racionální do části duše rozumové a ctnosti morální do části volní. Jako příklad racionálních ctností jmenuje třeba moudrost nebo důvtip, jako příklad ctností morálních třeba opatrnost. Za nectnosti pak považuje jejich opak.¹⁵⁹

*„V lidském rozumu se podle Maimonida nacházejí tři ctnosti, z nichž první dvě se týkají podstaty znalostí, které obsahuje, a třetí se týká jejich kvality. Tyto ctnosti označuje hebrejskými termíny chochma, sechel a tiv ha-havana (nebo zakut ha-tvuna).“*¹⁶⁰

¹⁵⁶ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 7. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁵⁷ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 11. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁵⁸ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 13. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁵⁹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 15-17. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶⁰ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 20. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

Chochma

„Prvním termínem označuje Maimonides znalosti člověka v oblasti věd, jejichž primárním pramenem je přímá smyslová zkušenost.“¹⁶¹

Sechel

„Termínem sechel míní Maimonides znalosti jiného druhu, jimiž se od smyslové zkušenosti dostáváme do oblasti čistého rozumu. Samotný sechel se podle Maimonida člení do dvou skupin: jednu z nich nazývá hebrejsky sechel ijuni (latinsky intellectus speculativus, teoretický rozum, obsahující vrozené principy), které nezískáváme z vnějšku a nelze je dokázat z předcházejících předpokladů, ale bez nich není možno podat žádný důkaz... Druhou z nich nazývá hebrejsky sechel nikne, latinsky intellectus acquisitus nebo-li získaný rozum, který obsahuje takové znalosti, které nelze získat pomocí smyslů, ale tak, že znalosti nabyté prostřednictvím smyslů rozšiřujeme pomocí teoretického rozumu (sechel ijuni).“¹⁶²

Tiv ha-havana

„Třetí ctnost, jež se týká kvality rozumového vědění, nazývá hebrejsky tiv ha-havana nebo zakut ha-tvuna. Učenci se podle něj od sebe navzájem liší nejen rozsahem svých znalostí, ale i rychlostí jejich získávání a mírou jasnosti pochopení.“¹⁶³

3) O nemocích duše

V třetí kapitole řeší Maimonides zdraví a nemoc duše, kdy lidi s nemocnou duší považuje za zlé se sklonem ke špatným věcem a neschopné rozeznat, co je pro ně dobré a co špatné, neboť dobré považují za špatné a špatné za dobré. Dále se zabývá typy lidí s nemocnou duší, kdy zmiňuje například ty lidi, kteří nemocnou duší považují za zdravý stav nebo ty lidi, kteří si nemocnou duší uvědomují, a i přesto se oddávají věcem jim příjemným.¹⁶⁴

¹⁶¹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 20. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶² NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 20. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶³ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 20. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶⁴ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 23. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

4) O způsobu léčení těch, jejichž duše je nemocná

Čtvrtou kapitolou navazuje Maimonides na kapitolu předchozí a dává nám návod, jak léčit nemocnou duši. V první části se zabývá definováním středu u činů a vysvětluje, že střed se nachází mezi dvěma krajnostmi, které jsou obě špatné. Uvedme si například zdrženlivost, která je středem mezi přílišnou zdrženlivostí a nedostatečným pocitem uspokojení nebo třeba štědrost, která je středem mezi lakomstvím a marnotratností. Pro Maimonida je jediná správná činnost ta, která je středem. Potom se teprve dostává k návodu, jak léčit nemocnou duši.¹⁶⁵

„Když tělo ztratí svou rovnováhu, budeme pozorovat, k jaké straně se vychyluje a směřuje, a budeme proti tomu působit opačně tak dlouho, dokud se nevrátí ke své rovnováze. A když ji získá, upustíme od tohoto opaku a znovu začneme na tělo působit tím, co mu dodává rovnováhu. Stejně budeme jednat i co se týče mravů.“¹⁶⁶

Tento svůj návod doplňuje i o příklad: *„Když například uvidíme člověka, který má v duši vlastnost, v jejímž důsledku trpí jeho duše nedostatkem všeho dobrého pro přílišné skrblictví, je to jeden z nedostatků duše a konání, které činí, je konáním zla tak, jak jsme to v této kapitole vyložili. A když budeme chtít tuto nemoc vyléčit, nebudeme mu přikazovat, aby si navykal na štědrost – neboť to by bylo stejné, jako kdybychom chtěli léčit toho, kdo trpí horečkou, něčím prostředním, vyváženým, což by ho z jeho nemoci nevyлéčilo; ale je třeba, a bychom ho vedli k marnotratnosti a aby toto marnotratné jednání opakoval mnohokrát za sebou, dokud z jeho duše nezmizí vlastnost nutně způsobující skrblictví a dokud on nebude blízek dojít k vlastnosti rozhazovačnosti. Teprve pak skončíme s rozhazovačnými činy a přikážeme mu, aby vytrval ve štědrém jednání a držel se ho...“¹⁶⁷*

Maimonides však mluví ještě o jednom důležitém případě léčení a prevence nemocné duše. Mluví o tom v souvislosti se zbožnými, kteří se snaží různým lidským neduhům ve společnosti preventivně bránit tak, že se přiklánějí k některé z krajností. Například tím, že drží půst, odmítají pít alkoholu nebo třeba jezení masa. Maimonides však upozorňuje na

¹⁶⁵ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 23-27. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶⁶ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 27. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶⁷ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 27-29. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

chování nezbožných a hlupáků, kteří chtějí takové jednání, jako činí zbožní z důvodu prevence nebo nemoci, opakovat, a jež se domnívají, že tak budou stejní. Chování těchto hlupáků pak považuje za špatné a vedoucí ke špatnostem.¹⁶⁸

Když už jsme u zbožných, je třeba nepochybně zmínit i Maimonidův postoj k Tóře, kdy podle jeho názoru je Tóra dokonalou a vede člověka právě cestou středu, neboť člověku udává, jak se správně stravovat, jak se oblékat, jak se chovat nebo třeba sexuálně žít.¹⁶⁹

„Vrátím se však ke svému tématu: bude-li člověk neustále zvažovat své činy a usilovat o jejich uměřenost, dosáhne nejvyššího stupně, jakého jen lidé mohou dosáhnout, a tak se přiblíží k Tomu, jehož jméno budiž velebeno, a dosáhne jeho dobra – a to je nejdokonalejší způsob služby Bohu.“¹⁷⁰

3.3.2.2. ČÁST NÁBOŽENSKÁ

5) O tom, jak má člověk užívat síly duše za jediným cílem

Za jediný cíl považuje Maimonides vědění, ke kterému vše směřuje nebo by mělo směřovat. Rovněž říká, že aby člověk jednal podle rozumu, je důležité, aby jeho rozhodování probíhalo na základě užitečnosti a tento člověk se dokázal ovládnout. Třeba způsobem, že si nějakou činnost odepře.¹⁷¹

„Konečně nejvýše stojí ty lidské činy, které obsahují cíl v sobě samých, tedy takové, u nichž se neptáme na jejich užitečnost, neboť užitečnost se měří podle vnějšího cíle. Jsou to činnosti konané kvůli nim samým a všechny ostatní činnosti jsou užitečné pouze z jejich hlediska. Oproti ostatním činnostem nejsou nijak omezené, proto se na ně nevztahuje pravidlo „zlaté střední cesty“, neboť činnost, jíž se člověk sám zdokonaluje, nemá jinou

¹⁶⁸ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 29-31. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁶⁹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 31-33. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷⁰ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 39. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷¹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 43. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

*hranici než lidské možnosti. Takovou činností je vzdělávání, jímž nabývá člověk dokonalosti a přibližuje se poznání Boha. I v této oblasti však existují některé vědomosti, které slouží pouze jako prostředek, a naopak jiné, které jsou cílem: ...*¹⁷²

V neposlední řadě Maimonides radí, jak jednat s těmi, kteří jsou neřestní a špatní. Vyjadřuje se k tomu následovně: *„Neboť proklínání neřestných a vzpomínání jich s pohanou, jestliže to činíme s úmyslem zlehčit je před lidmi, aby se od nich odvrátili a nejednali jako oni, to je povinnost a též ctnost.*“¹⁷³

6) O rozdílu mezi zbožným, který je dokonale ctnostný a tím potlačuje svůj pud a ovládá svou duši.

V této kapitole popisuje Maimonides rozdíl mezi člověkem zbožným a tím, co svůj pud potlačuje takovým způsobem, že definuje jejich podstatu jednání. Zatímco člověk zbožný je ke konání správných činů přirozeně puzen, člověk, který ovládá svou duši, není ke konání správných činů přirozeně puzen, byť rovněž koná dobré věci. Ve své podstatě totiž takový člověk touží po konání jiných činů, když musí ovládat svou duši.¹⁷⁴

7) O „zástěně“ a jejím významu

O „zástěně“ mluví Maimonides jako o něčem, co bývá někdy mezi prorokem a Bohem. A tito proroci vidí Boha přes „zástěnu“ takovým způsobem, jak jsou od něj vzdáleni a jaká je úroveň jejich prorockví. Úroveň prorockví se pak řídí dle toho, jestli mají proroci hodně nebo málo morálních nedostatků.¹⁷⁵

„A tak i poznání Boha, jaký skutečně je, spočívá v tom, že se v duši poznávajícího pevně usadí představa o Božím bytí, která, co se tohoto bytí týká, přísluší Bohu samému a žádnému jinému existujícímu bytí, kromě něho, takže poznávající má ve své duši takovou představu o Božím bytí, která v něm pevně tkví bez proměny a je zcela odlišná od představ, které má

¹⁷² NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 26. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷³ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 47. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷⁴ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 51. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷⁵ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 57-61. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

ve své duši o bytí všech ostatních jsoucích bytostí. Člověk není schopen dosáhnout takové míry poznání, pouze on (Mojžiš) ho dosáhl v nepatrně menším stupni.“¹⁷⁶

8) O lidském stvoření

Jak již název kapitoly napovídá, zabývá se v ní Maimonides lidským stvořením. První řeší charakter jednotlivých lidských vlastností a dělí je například podle vlhkosti a suchosti temperamentu. Uvádí příklad člověka s temperamentem suchým, jasnou podstatou mozku a malou vlhkostí v jeho těle a považuje takového člověka za učenlivého.¹⁷⁷ Když pak Maimonides mluví o lidských činech, upozorňuje na fakt, že právě člověk samotný je za své činy zodpovědný. Přesně se k této otázce vyjadřuje takto: „*Já však opravdu vím, že to, v čem se shoduje naše Tóra s řeckými filosofy, jak to potvrdily pravdivé důkazy, je, že veškeré činy člověka jsou v jeho moci a není nikoho kromě něho samého, kdo by ho do nich nutil a vedl ho, aby se přikláněl ke straně ctnosti nebo ke straně nedostatku, nýbrž, jak jsme to již vyložili, je pouze svým temperamentem připraven tak, že něco je pro něho snadné a něco obtížné; avšak že by něco musel, nebo by mu v něčem bylo zabraňováno – tak tomu naprosto není.*“¹⁷⁸

V této části pojednává také o tom, že ani Bůh není zodpovědný za naše činy takovým způsobem, že by řídil, kdy se člověk rozejde, sedne si a podobně. Bůh, podle Maimonida, ale samozřejmě může za to, že vložil do lidské přirozenosti schopnost vlastní volby.¹⁷⁹

*„A trváme na našich základních tvrzeních, že v moci člověka je příkaz i jeho přestoupení, a on si volí, co učiní: to, co chce konat – koná a to, co nechce konat – nekoná; jen (tehdy ne) když ho Ten, jehož jméno budiž velebeno, potrestá za jeho hřích tím, že mu odejme jeho vůli, jak jsme již vyložili.“*¹⁸⁰

¹⁷⁶ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 61-63. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷⁷ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 65. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷⁸ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 65-67. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁷⁹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 73. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

¹⁸⁰ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 85. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

3.4. Maimonides – *Hilchot de'ot*

3.4.1. Obecně

Název *Hilchot de'ot* můžeme přeložit jako O správném jednání a jde o část *Mišne Tora*, která se zabývá správným chováním člověka a jeho morálními dispozicemi. Zároveň nesmíme opomenout fakt, že veškeré učení obsažené v *Hilchot de'ot* se vztahuje k cestě středu, a proto zde nalézáme tipy, jak tohoto středu svým chováním dosáhnout. Níže rozebírám první dvě kapitoly, protože jsou pro mou práci nejvíce důležitými a ostatní kapitoly uvádím pouze stručně.

3.4.2. Struktura a obsah

Úvod tvoří jedenáct příkazů (tzv. *micvot*), které jsou složeny z pěti příkazů pozitivních a šesti příkazů negativních. Celkem je *Hilchot de'ot* složeno ze sedmi kapitol.

Pozitivní	Negativní
1. Napodobovat Jeho cesty	1. Pokárat
2. Držet se těch, kteří Ho znají	2. Neuvádět do rozpaků
3. Milovat bližní	3. Neutiskovat nešťastného
4. Milovat konvertity	4. Nepomlouvat
5. Ne nenávidět své bratry	5. Nemstít se
	6. Nenést zášť

3.4.2.1. Kapitola první

Maimonides začíná pojednáním o tendencích, které vymezuje jako krajnosti a doplňuje je o několik příkladů, jako třeba optimista a pesimista nebo lakomec a filantrop. Nezapomíná však ani zdůraznit důležitost středu, jež se mezi těmito krajnostmi nachází. Každý člověk má podle Maimonida několik tendencí vrozených a několik tendencí získaných skrze zvyky. Ani jeden z těchto extrémů však podle něj není správný a je proto důležité, aby člověk následoval střední cestu, která je dobrá a každý, kdo následuje střední tendence, je člověk moudrý.¹⁸¹

¹⁸¹ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter One. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910340/jewish/Deot-Chapter-One.htm

„Správnou cestou v případě každé povahy je průměr. Člověk by neměl být prchlivý a vznětlivý, ani mrtvola bez citů, ale někým uprostřed. Měl by se rozčilit pouze za vážných okolností, a to jen proto, aby k nim již nikdy více nedošlo. Podobně by měl toužit pouze po tom, co tělo potřebuje k životu. Neměl by ani skrblit nebo zbytečně mrhat penězi, ale měl by dávat na dobročinné účely z toho, co může ušetřit a půjčit podle svých možností potřebnému.“¹⁸²

Dále pokračuje popisem zbožných, kteří se podle Maimonida ovládají se zvýšenými omezeními a distancují se někdy i od střední tendence. Vyjadřuje se k tomu následovně: Ten, kdo se distancuje od krajního bodu arogance a stane se nesmírně pokorným, se nazývá zbožný, to je tendence zbožnosti.¹⁸³ „Niméně, pokud se člověk distancuje od pýchy do té míry, že dosáhne středu a dá najevo pokoru, je nazýván moudrým. To je kvalita moudrosti. Totéž platí pro ostatní charakterové rysy.“¹⁸⁴

Na zbožné pak navazuje tendencemi Boha a připomíná nám, že jako je Bůh milosrdný, tak stejně i člověk by měl být milosrdným a jmenuje další řadu středních vlastností, pomocí kterých by měl člověk následovat Boha.¹⁸⁵ „A protože Stvořitel je nazýván těmito atributy, které jsou uprostřed, nazývá se tato cesta Cestou Páně. A právě v tom učil Abraham, náš otec, své syny a řekl: „Protože jsem jej poznal, že bude přikazovat svým potomkům... následovat Hospodinovu cestu [Genesis 18:19]“. A ten, kdo chodí touto cestou přináší na sebe dobro a požehnání...“¹⁸⁶

3.4.2.2. Kapitola druhá

V druhé kapitole Maimonides začíná nemocnými, kdy popisuje jejich vlastnosti a jak vnímají věci odlišně, proti lidem zdravým. Vyjadřuje se k nim třeba takto: „Tělesně

¹⁸² KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 462. ISBN 978-80-904207-4-8.

¹⁸³ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter One. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910340/jewish/Deot-Chapter-One.htm

¹⁸⁴ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter One. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910340/jewish/Deot-Chapter-One.htm

¹⁸⁵ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter One. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910340/jewish/Deot-Chapter-One.htm

¹⁸⁶ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter One. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910340/jewish/Deot-Chapter-One.htm

*nemocným chutná hořká chuť sladce a sladká chuť hořce. Mezi nemocnými může být ten, kdo touží po jídle, které není vhodné ke konzumaci, například špína a uhlí, a podle závažnosti nemoci pohrdá dobrým jídlem, jako je chléb a maso. I tak jsou lidé, jejichž duše jsou nemocné; touží a milují zlé tendence a nenávidí dobrou cestu a jsou líní ji následovat, protože se pro ně stává velmi těžkým břemenem v poměru k jejich onemocnění.*¹⁸⁷ Na to hned navazuje i radou, jak se vyléčit a říká: „*Nechte je jít k moudrým, kteří jsou lékaři duší, a své nemoci vyléčí tendencemi, které je poučí, dokud je nepřivedou zpět správnou cestou.*“¹⁸⁸

Tyto tendence, kterými jsou léčeny špatné vlastnosti a lidské sklony, by měly být jejich přesným opakem. Takže u člověka arogantního Maimonides radí, aby se stal maximálně pokorným a podobně. Jestliže pak bude člověk pečlivě následovat druhý extrém, nalezne správný směr, kterým je střed.¹⁸⁹

Hněv

Maimonides se dále vyjadřuje ke hněvu, kdy zastává toto stanovisko: „*Hněv je velmi špatná lidská vlastnost (de'a ra'a) a při jejím odstraňování by měl člověk zajít až do opačného extrému. Měl by zkoušet nerozčítit se ani v okamžiku, kdy je hněv na místě. Pokud je jeho cílem napomenout děti nebo příslušníky domu, nebo pokud se jedná o významného člena obce, který chce její členy přivést zpět na pravou cestu, pak by měl hněv předstírat, ale uvnitř zůstat klidným a vyrovnaným.*“¹⁹⁰

Ticho

Za použití řady citací se Maimonides věnuje i otázce ticha, a to takovým způsobem, že definuje člověka, který příliš mluví a co z toho plyne. Zastává názor, že člověk by měl mluvit pouze o věcech moudrých a věcech potřebných k životu. Naopak ten, kdo příliš

¹⁸⁷ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter Two. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910342/jewish/Deot-Chapter-Two.htm

¹⁸⁸ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter Two. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910342/jewish/Deot-Chapter-Two.htm

¹⁸⁹ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter Two. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910342/jewish/Deot-Chapter-Two.htm

¹⁹⁰ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 464. ISBN 978-80-904207-4-8.

mluví, například i o potřebách těla, tak hřeší. Maimonides ticho považuje za hranici moudrosti.¹⁹¹

Poctivost

Důležitá je pro Maimonida také poctivost, kterou vysvětluje hned na několika příkladech, třeba příkladu prodeje masa ze zvířete, které zemřelo samo o sobě a nebylo správně poraženo. Nikdo nemá takové maso prodávat, a to ani cizinci, stejně tak se nemá prodávat ani kůže z tohoto zvířete, protože to je špatné. Dále třeba uvádí příklad otevření barelu, který musel člověk tak či tak otevřít pro své podnikání. Takový člověk nemá příteli říkat, že barel otevřel na jeho počest, protože to není samozřejmě pravda.¹⁹²

V závěru druhé kapitoly se Maimonides věnuje tomu, jak by se měl člověk chovat ideálně, a jak by měl dodržovat střední cestu, aby vedl správný život.

3.4.2.3. Kapitola třetí

Pojednává o tom, aby se člověk choval tak, jak mu přikazuje Tóra a nedělal více. Člověk by se ve svém jednání neměl chovat přehnaně a zbytečně se omezovat v něčem, co je povolené. Ten, kdo se tímto způsobem trápí, se nechová podle Maimonida správně a cílem člověka by mělo být poznání Hospodina, proto by měl následovat Jeho učení. Druhým extrémem je, když dělá věci jen pro potěšení nebo se špatným záměrem a vidinou nějakého zisku.

3.4.2.4. Kapitola čtvrtá

Zabývá se potřebami lidského těla, správnou hygienou, stravováním a obecně životem člověka. Maimonides zde podává návod s dvaceti třemi body, jež obsahují konkrétní parametry, jak by měl člověk žít. Ať už se jedná o spánek, kde řeší kdy, jak dlouho a jakým způsobem spát nebo třeba detailně pojednává o potravinách, u kterých se zabývá tím, kdy je jíst a kdy naopak nejíst.

¹⁹¹ Mishneh Torah - Sefer Mada: De'ot - Chapter Two. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910342/jewish/Deot-Chapter-Two.htm

¹⁹² Mishneh Torah - Sefer Mada: De'ot - Chapter Two. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-13]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910342/jewish/Deot-Chapter-Two.htm

3.4.2.5. Kapitola pátá

Pátá kapitola se celá věnuje moudrému člověku a jeho moudrosti. Maimonides zde, podobně jako v kapitole předchozí, uvádí návod, tentokrát se třinácti body, kde rozebírá jednotlivé činy a stavy, které by měl moudrý člověk dělat a ctít. Dovídáme se zde třeba o správném stravování, chování na veřejnosti nebo třeba pohlavním styku. Ten, kdo tyto Maimonidovy tipy a rady dodržuje, je člověkem moudrým.

3.4.2.6. Kapitola šestá

O tom, jak bychom měli udržovat vztahy s lidmi spravedlivými a lidi zkažené opustit a jak bychom měli vystupovat vůči dalším členům lidské společnosti, jako jsou třeba sirotci nebo vdovy. Maimonides zde v deseti bodech podává svůj návod, kde rozebírá jednotlivé situace a postoje vůči konkrétním osobám ve společnosti. Za nejdůležitější považuje, aby člověk následoval člověka moudrého a rovněž se snažil moudrými lidmi obklopovat.

3.4.2.7. Kapitola sedmá

Tato poslední kapitola se zabývá špatným lidským jednáním, konkrétně pomlouváním, pomstou a záští. Maimonides zde v osmi bodech rozebírá špatné lidské chování, které doplňuje o příklady, aby na nich jasně vysvětlil každou špatnost a navedl nás k správnému jednání.

4. Komparace Učení středu u Aristotela a Maimonida

Jako podklad pro komparaci učení středu u Aristotela a Maimonida jsem se, po konzultaci s vedoucím mé práce a na základě sympatií k tomuto postoji, rozhodl primárně vycházet z díla *Interpretace Maimonida* od Marvina Foxe.

Ohledně Maimonidova učení středu panují různé názory o autenticitě, kdy jeden tábor tvrdí, že Maimonides zcela jasně následuje dílo Aristotela, a druhý tábor pro změnu tvrdí, že se jedná o pouhou podobnost, avšak obsahově je Maimonides zcela originální. Jedním ze zástupců kritického pohledu na originalitu Maimonidovy doktríny středu je např. David Rosin, jehož stanovisko je v podstatě takové, že Maimonides je s Aristotelem ve shodě a učení středu je od základů aristotelské. Naproti tomu však máme zastánce i opačného tábora, kterým je R. Ya'akov Moshe Harlap,¹⁹³ jež tvrdí: „... žádný nežidovský zdroj nemůže nikdy legitimně přispět k židovské doktríně. Po rozsáhlé diskusi o různých aspektech Maimonidovy doktríny středu chce Harlap chránit své čtenáře před chybou, že toto učení má nežidovský původ. Pokud se učení zdá být podobné učení Aristotela, nejedná se o nic jiného než o vzhled a musíme to správně pochopit. Tato doktrína může vstupovat do židovského učení zvnějšku pouze tehdy, pokud byla nejprve důkladně judaizovaná – pouze pokud, jako konvertita, byla znovuzrozena a získala novou, konkrétně židovskou povahu.“¹⁹⁴ Podobný názor, který obhajuje originalitu Maimonidova díla, nalezneme i u Hermanna Cohena, jež svůj názor staví na rozdílech v učení u obou autorů.¹⁹⁵

4.1. Shody a neshody u Aristotela a Maimonida

Střed u Aristotela není aritmetický a není tedy u všech věcí definován stejně. Naopak se jedná o pravidlo, jež má být aplikováno teprve až po odhalení veškerých okolností a konkrétních vlastností dané osoby či subjektu. „*Princip průměrnosti vyplývá ze základního*

¹⁹³ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 93-95. ISBN 9780226259420.

¹⁹⁴ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 95. ISBN 9780226259420.

¹⁹⁵ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 95. ISBN 9780226259420.

*postoje Aristotela vůči všem ideálním pohledům a vizím lidstva. Aristoteles chce udržet etiku v úzkých mezích antropologického a historického empirismu...*¹⁹⁶

Podobně jako Maimonides, tak i Aristoteles má řadu kritiků, mezi nimi můžeme najít například i Immanuela Kanta se svým názorem, že tvrzení, aby člověk nedělal příliš mnoho, a ani příliš málo, je tautologické a dále vysvětluje, jak se tedy správně ubírat.¹⁹⁷

*„Pro správné pochopení doktríny je velmi užitečné uvažovat o lékařském modelu, který Aristoteles opakovaně používá, konkrétně o jeho opakujícím se srovnání mezi procesem dosažení morální ctnosti a prací lékaře, který přivede pacienty do stavu fyzického zdraví... Pokud sledujeme Aristotela při přemýšlení o etice na modelu lékařské praxe, můžeme vyřešit většinu problémů, které kritici kladou v souvislosti s naukou o středu. Stejně jako medicína, také etika spočívá na přirozeném základě. Pokud by neexistovala tato základna v lidské přirozenosti, kterou Aristoteles považuje za stanovenou, nemohlo by se mluvit o etice jako o praktické vědě. V nejlepším případě by to bylo: docela sofistické umění, ale ani jako umění by nemohlo úspěšně pokračovat, kdyby nemělo pevné referenční body.*¹⁹⁸

Marvin Fox však dále upozorňuje na skutečnost, že Aristotelovi kritici často opomněli fakt, že jeho učení má kořeny v přírodních principech. Aristoteles se k tomuto faktu staví přímo. Přirozená ctnost je pro něj jakýmsi počátkem pro mravní ctnost, neboť bez ní bychom ji nemohli nabýt. Fox nám rozdíl mezi přírodní a mravní ctností vysvětluje na příkladu chytrosti, která je přirozenou ctností a teprve až při jejím správném vývoji dochází ke vzniku praktické moudrosti, jež je mravní ctností. Mravní ctnost je pak pro člověka získatelná pouze a jen v okruhu lidí, tedy v lidské společnosti, neboť společnost je přirozená a lidská povaha takové spojení vyžaduje.¹⁹⁹ T.M. Rudavsky se v souvislosti s tímto vyjadřuje o Aristotelovi: *„Pro Aristotela byla etika součástí politiky. Protože lidé jsou politická (sociální) zvířata, Aristoteles argumentoval, že lidský život – a zejména morální chování – je kompletní pouze*

¹⁹⁶ COHEN, Hermann a Almut Sh. BRUCKSTEIN. *Ethics of Maimonides*. United States of America: University of Wisconsin Press, 2003, s. 131. ISBN 0-299-17764-5.

¹⁹⁷ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 97. ISBN 9780226259420.

¹⁹⁸ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 98. ISBN 9780226259420.

¹⁹⁹ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 99-100. ISBN 9780226259420.

v sociálním prostředí. Podle Aristotela, zatímco dobro státu je „větší a dokonalejší“ než dobro jednotlivců, jeho funkcí je pomáhat jednotlivcům dosáhnout morálního života.“²⁰⁰

„Nauka o průměru není věcí společenské konvence. Je to racionální pravidlo, které vychází z přírody a ukazuje nám obecný způsob, jak aktualizovat hluboce fixovaný princip přírody. Nejedná se o pevné ani přesné pravidlo, protože zahrnuje různé sociální podmínky a zabývá se rozmanitostí jednotlivců, kteří musí být posuzováni v kontextu svých zvláštních osobních a sociálních podmínek.“²⁰¹

Na rozdíl od Aristotela zastává Maimonides názor, že morálka má svůj původ ve společenských pravidlech a Bohu. Marvin Fox upozorňuje na fakt, že Maimonides by mohl myšlenky a filozofii o lidském jednání čerpat přímo a pouze z židovských zdrojů, avšak nečiní tak, naopak explicitně potvrzuje, že využívá včetně zdrojů židovských i zdroje nežidovské a zastává názor, že jestliže se jedná o pravdu, ať už má původ jakýkoli, měla by být přijata.²⁰²

„Aristoteles už definoval ctnost jako stav charakteru nebo, podle jiného překladu, „urovnána dispozice mysli“, která sleduje střed. Maimonides ho zde následuje, stejně jako s ohledem na názor, že naše činy vyplývají z ustálených stavů naší povahy; proto se nás musí nejvíce dotýkat vývoj vhodných stavových znaků, protože to je nejlepší záruka, že naše individuální činy budou také ctnostné. Konečně, v tom, co se jeví jako důkladně aristotelská móda, Maimonides také definuje dobrý charakter jako ten, který je určen střední hodnotou a vyhýbá se extrémům.“²⁰³

Když Fox definuje jeden z hlavních rozdílů mezi Aristotelem a Maimonidem, vysvětluje, že Maimonidovo pojednání o středu podává Maimonides natolik samozřejmě, jako kdyby se jednalo o již známou pravdu. Tímto stylem postupuje rovnou ve dvou svých

²⁰⁰ RUDAUSKY, T.M. *Maimonides*. Chicester, United Kingdom: John Wiley & Sons, 2010, s. 162. ISBN 978-1-405-14897-9.

²⁰¹ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 108-109. ISBN 9780226259420.

²⁰² FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 109-110. ISBN 9780226259420.

²⁰³ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 112. ISBN 9780226259420.

dílech, kterými jsou *Osm kapitol o lidské duši* a *Mišne Tora*.²⁰⁴ Na to navazuje rozvedením svého názoru: „*Pokud přijmeme názor většiny komentátorů, že jde o odkaz na Mudrce Izraele – pohled, který se v tomto kontextu jeví dost věrohodně – pak máme pozoruhodnou situaci Maimonida, která nám říká, že zásada, že prostřední cesta je dobrá, je známá jako nezávislá pravda, a protože je známo, že je to pravda, židovské náboženské autority ji přijaly jako své pravidlo chování a rozvoje charakteru. Zatím se zdálo, že dělá přesně to, co říká ve svém úvodu k Osmi kapitolám o lidské duši, to znamená, že se spoléhá na zavedené znalosti bez ohledu na jejich zdroj.*“²⁰⁵

„*Maimonides se liší od Aristotela alespoň ve dvou ohledech: (1) Teoretická činnost pro něj vede k určitému druhu jednání; (2) toto chování, nikoli teoretická činnost, je to, co představuje imitatio Dei. Imitace Božích akcí je jediná imitace otevřená lidem – nemohou vědět, jaký je Bůh v sobě, aby napodobovali božskou podstatu. Pojďme přistupovat k otázkám prostřednictvím závěrečné kapitoly Průvodce (3.54).*“²⁰⁶

V závěrečné kapitole třetí části *Průvodce tápajících* Maimonides pojednává o tzv. Čtyřech dokonalostech, mezi něž řadí:

1. Dokonalost majetkovou
2. Dokonalost tělesnou
3. Dokonalost morálních ctností
4. Skutečnou lidskou dokonalost

Každou z uvedeného výčtu dokonalostí postupně vysvětlím, aby bylo zřejmé, jaký má tento výčet smysl. Když se pozorněji zaměříme na jednotlivé vlastnosti, zjistíme, že vztah mezi nimi je vzestupný.

Jak nám již název první z dokonalostí napovídá, jedná se o dokonalost založenou na majetku a jeho vlastnictví, které je však pomíjivé a nemůžeme vlastnictvím majetku

²⁰⁴ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 112. ISBN 9780226259420.

²⁰⁵ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 112-113. ISBN 9780226259420.

²⁰⁶ KREISEL, Haim. Maimonides' Political Philosophy. In: SEESKIN, Kenneth (ed.) *The Cambridge Companion to Maimonides*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005, s. 184. ISBN 978-0-521-81974-9.

dosáhnout vnitřní dokonalosti. Druhá dokonalost, dokonalost tělesná, je již člověku podstatně bližší a týká se fyzických dispozic lidského těla, například hezký vzhled, stavba těla a jiné parametry. Ani tato dokonalost však nepomůže člověku dosáhnout vnitřní dokonalosti, neboť je pouze, jak jsem již výše zmínil, dokonalostí fyzickou. Dokonalost morálních ctností však již přináší změnu, protože právě tato dokonalost se týká lidských zvyků.²⁰⁷ Jak nám ale Joel Kraemer vysvětluje: „Zvyky člověka zde dosahují konečné dokonalosti. Většina přikázání [Tóry] má za cíl právě dosažení tohoto druhu dokonalosti. Ale tímto to samo o sobě nekončí. Pro schopnost být užitečný lidem je vždy nutné mít někoho jiného – nikdo nemůže být užitečný a ctnostný pouze sám o sobě.“²⁰⁸

Dokonalost poslední, skutečná lidská dokonalost, je pak podle Maimonida dokonalostí nejvyšší a posláním každého člověka by měla být snaha jí dosáhnout a maximálně si ji cenit a pečovat o ni.²⁰⁹

Maimonides zastával názor, že učení středu je jeden z principů užívaných ve vědě a podporoval myšlenku, že správné dokonalosti lze dosáhnout právě učením středu.²¹⁰ „Snad nejvýznamnějším jediným rozdílem je to, že zatímco Aristoteles konstruuje morální ctnost jako případ umění napodobujícího přírodu, Maimonides učí, že model lidské ctnosti je standardem poskytovaným ideálem napodobování Boha... Podle jeho názoru jsou přikázání Tóry ve skutečnosti specifikací ideálního chování v souladu s pravidlem střední hodnoty, což je míněno, když máme příkaz napodobovat Boží cesty. Struktura Maimonidova argumentu je jasná a jednoznačná, i když byla často ignorována nebo nepochopena. Nejprve nám dává teoretický princip, který je obecně známý a uznávaný. Dobrá akce a dobré stavy jsou ty, které sledují střední cestu. Zatím jsme v souladu se všemi muži, kteří sledují cestu vědeckých poznatků. Dále čelíme otázce, co to konkrétně znamená jednat v souladu

²⁰⁷ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 567-568. ISBN 978-80-904207-4-8.

²⁰⁸ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 568. ISBN 978-80-904207-4-8.

²⁰⁹ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 568. ISBN 978-80-904207-4-8.

²¹⁰ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 113-114. ISBN 9780226259420.

s průměrem. Zde Maimonides odpovídá – na rozdíl od Aristotela, pro kterého by taková odpověď neměla smysl – že bychom měli napodobovat Boha.²¹¹

Maimonides nakládá s Aristotelovou doktrínou středu dvěma způsoby. Prvním způsobem je příklon k Aristotelově práci v momentě, když Maimonides o učení středu pojednává obecněji. Jakmile však Maimonides začíná mluvit o svatosti, od Aristotelovy cesty středu upouští a „formuluje halachický příkaz proti Střední cestě, například v případech hněvu a pýchy, které poškozují výkon dobra a v jejichž případech je třeba se vyhnout jakékoli míře „střednosti“. Zásadní rozdíl mezi Maimonidem a Aristotelem v jejich užívání Střední cesty, spočívá podle Cohena v odlišných postojích k otázce etiky jako teoretického vědění. Kdekoli je ctnost definována pouze praktickými termíny, postačuje ke zlepšení „dovednosti“ lidské ctnosti pouze technické zařízení. Kdekoli, kde je etika definována jako nejvyšší forma poznání, se však ideál středu ukáže jako nedostatečný pro etický úkol.“²¹²

Pro ukázkou, jsem si vybral pojem „hněv“ a uvádím níže, co o něm Aristoteles říká ve své *Nikomachově etice* a co Maimonides v *Osmi kapitolách o lidské duši*.

4.1.1. Aristotelův přístup k otázce hněvu

„Také u hněvu jest nadbytek, nedostatek a | střednost. Poněvadž však téměř žádného zvláštního jména nemají, nazveme toho, kdo zachovává střed, klidným a střednost pojmenujme klidností; z krajností pak ten, který míru překročuje, budiž nazván zlostným a ta jeho chyba hněvivostí, kdo pak míry nedosahuje, budiž zván třeba člověkem bez hněvu a ten nedostatek slovem bez hněvu.“²¹³

²¹¹ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 114-115. ISBN 9780226259420.

²¹² COHEN, Hermann a Almut Sh. BRUCKSTEIN. *Ethics of Maimonides*. United States of America: University of Wisconsin Press, 2003, s. 134. ISBN 0-299-17764-5.

²¹³ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KŘÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 56. ISBN 978-80-86207-35-3.

4.1.2. Maimonidův přístup k otázce hněvu

Jak jsem již poznamenal v podkapitole 3.4.2.2. *Kapitola druhá* v mé práci, kde rozebírám *Hilchot de'ot* a uvádím Maimonidův postoj k hněvu. Zde uvádím stejnou, avšak rozšířenou citaci Maimonidovy myšlenky.

„Hněv je velmi špatná lidská vlastnost (de'a ra'a) a při jejím odstraňování by měl člověk zajít až do opačného extrému. Měl by zkusit nerozčítit se ani v okamžiku, kdy je hněv na místě. Pokud je jeho cílem napomenout děti nebo příslušníky domu, nebo pokud se jedná o významného člena obce, který chce její členy přivést zpět na pravou cestu, pak by měl hněv předstírat, ale uvnitř zůstat klidným a vyrovnaným.“²¹⁴ „A mudrci řekli: Každý, kdo se hněvá, jako by uctíval modly. A rovněž řekli: Každý, kdo se hněvá, i když je moudrý, jeho moudrost ho opouští; a jestli je prorokem, jeho proroctví ho opouští. Život rozhněvaných není pravým životem. Proto přikazují, aby se člověk distancoval od hněvu a navykl se necítit nic co vzbuzuje hněv. To je správná cesta. Toto je cesta spravedlivých: Oni přijímají ponižení, ale sami neponižují druhé; poslouchají, když jsou haněni, ale neodpovídají; dělají to s láskou a jsou šťastni ve svých trápeních.“²¹⁵

Stejně, jako je Maimonidovou výjimkou z učení středu, hněv a pokora (u kterých střed nelze určit), tak i Aristoteles uvádí své výjimky, které považuje za nepřipustné a problematické, bez možností určení středu. Vidíme zde tedy určitou shodu v přístupu k tomu, že oba autoři uznávají skutečnost, že jsou činy, u kterých není možné určení středu. Aristoteles a Maimonides se však již neshodují na jejich výčtu. Aristoteles mezi ně řadí cizoložství, vraždu a krádež²¹⁶ a ve svém díle *Nikomachova etika* se k tématu vyjadřuje těmito slovy: *„Ale ne každé jednání, a ne každý cit dosahuje středu, některé city totiž, | jako škodolibost, nestoudnost, závist, při jednání cizoložství, krádež a vražda již podle jména obsahují špatnost; neboť všechno to a podobné věci bývají kárány proto, že jest to samo špatné, a nikoli pro nadbytek nebo pro nedostatek. Nelze tedy v nich nikdy správně jednat, | nýbrž vždy chybovat; ani správnost nebo nesprávnost v takových věcech nezáleží na okolnostech, s kým, v které době a jakým způsobem se má cizoložit, nýbrž prostě něco*

²¹⁴ KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman), s. 464. ISBN 978-80-904207-4-8.

²¹⁵ Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot - Chapter Two. Chabad.org [online]. [cit. 2020-05-19]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910342/jewish/Deot-Chapter-Two.htm

²¹⁶ RUDAUSKY, T.M. *Maimonides*. Chicester, United Kingdom: John Wiley & Sons, 2010, s. 167. ISBN 978-1-405-14897-9.

takového činit znamená chybovat. Jest to zrovna tak, jako kdybychom hledali střed, nadbytek a nedostatek v bezpráví, zbabělosti a nevázanosti; | neboť tak by byl střed nadbytku a nedostatku a nadbytek nadbytku a nedostatek nedostatku.“²¹⁷

Včetně rozdílů si však zmiňme i nějaký konkrétnější příklad shody nebo alespoň shody zdánlivé. Jednou takovou výraznou shodou je pohled na člověka s nemocnou duší a přístup, jak takového člověka léčit. Oba autoři, Aristoteles i Maimonides, se shodují na tom, že nemocného člověka musíme léčit opačným extrémem k jeho nemoci, a že teprve tak jej můžeme uzdravit.

4.1.3. Aristotelův přístup k otázce léčení nemocné duše

„Vztahují-li se dále ctnosti k jednotlivým jednáním a citům a ke každému citu a ke každé činnosti se pojí | libost a nelibost, pak také ctnost má vztah k pocitům libosti a nelibosti. To naznačují také tresty, kterých se pro ně užívá; jsou totiž jakýmsi druhem léčení, léčení pak přirozeně působí opakem.“²¹⁸

4.1.4. Maimonidův přístup k otázce léčení nemocné duše

„Když tělo ztratí svou rovnováhu, budeme pozorovat, k jaké straně se vychyluje a směřuje, a budeme proti tomu působit opačně tak dlouho, dokud se nevrátí ke své rovnováze. A když ji získá, upustíme od tohoto opaku a znovu začneme na tělo působit tím, co mu dává rovnováhu. Stejně budeme jednat i co se týče mravů.“²¹⁹

Fox nás však u tohoto případu varuje a vysvětluje nám, že ačkoliv se jedná o na první pohled zcela jasnou shodu, neměli bychom přehlédnout zásadní rozdíl. Tento rozdíl je dle Foxe v tom, co je základními aspekty léčení u lékařů, jež se starají o lidi s nemocnou duší. V případě lékaře (tzv. *fronimos*), kterého zmiňuje Aristoteles, se jedná o posouvání konvenčních standardů. Naopak u lékaře (tzv. *chacham*), kterého zmiňuje Maimonides, je

²¹⁷ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 54. ISBN 978-80-86207-35-3.

²¹⁸ ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013, s. 48. ISBN 978-80-86207-35-3.

²¹⁹ NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001, s. 27. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.

základním aspektem jeho léčení pevná disciplína v Tóře.²²⁰ „*Maimonides si je plně vědom proměn a rozmanitosti lidského temperamentu a sociálních podmínek. Přesto jeho lékař duše vykonává svou funkci přísným dodržováním pevného Zákona. Změní své rady pro každého jednotlivce, aby se pohyboval blíže k jednomu společnému ideálu. Aristotelův průměr, i když je považován za princip přírody, vždy odráží něco z postojů a hodnot konkrétní společnosti, ve které je uplatňován jako princip morální ctnosti. Maimonidův průměr nedovoluje žádnou takovou změnu, protože je ovládán ideálem imitatio Dei, a to je zase konkretizováno a fixováno v příkazech a principech Tóry.*“²²¹

Jak je na tom ale konzistentnost učení u obou autorů? To je další otázkou, kterou Fox řeší. Morální život je pro Aristotela takový život, který se řídí středem. Na druhou stranu takový Maimonides, ačkoliv se k učení středu pravidelně hlásí, tak se od něj občas i odchyluje. Toto odchýlení můžeme sledovat například v názoru na zbožné, jež se vlastně od středu odchylují k jednomu z extrémů.²²² „*Nyní svatost není pouhým životem v souladu s průměrem, ale spíše odchylkou od jednoho z extrémů. Maimonides tuto odchylku doporučuje a hájí v různých bodech svých spisů zabývajících se dobrým životem obecně, a dokonce i v těch, které se zabývají konkrétně průměrem. Je však obzvláště významné, že předkládá myšlenku, která v zásadě již není podobná vyváženému životu aristotelské střední cesty. V Osmi kapitolách o lidské duši, Hilchot De'ot a Průvodci tápajících opakuje v zásadě stejnou linii, konkrétně, že veškeré myšlenky a činnosti člověka, všechny jeho snahy a veškeré jeho obavy musí směřovat výhradně k jedinému cíli poznání Boha a společenství s Ním.*“²²³

Na základě výše zmíněných informací tedy musíme dojít k tomu, že řada kritiků, jež hodnotila Maimonidovo učení středu, se mýlila. Maimonidovo učení má totiž znaky jak aristotelské, tak také nearistotelské a názor, že je jeho učení naprosto bez těchto prvků, nebo že je postaveno pouze na těchto prvcích, je špatný. Je očividné, že se Maimonides inspiroval učením Aristotela, avšak ještě očividnější je, že jeho hlavním zdrojem byla Tóra. Marvin

²²⁰ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 118. ISBN 9780226259420.

²²¹ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 118. ISBN 9780226259420.

²²² FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 121. ISBN 9780226259420.

²²³ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 121. ISBN 9780226259420.

Fox si pak rovněž cení Maimonidovy schopnosti, jakou se mu podařilo vytvořit tak kvalitní dílo, jež v sobě kloubí řadu myšlenek z různých zdrojů.²²⁴ Ačkoliv nejsem expertem na tuto problematiku, jakým je profesor Fox, musím, po přečtení *Nikomachovy etiky, Osmi kapitol o lidské duši a Hilchot de'ot*, s jeho názorem plně souhlasit.

²²⁴ FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994, s. 122-123. ISBN 9780226259420.

Závěr

Když jsem svou práci dokončoval a měl jsem zpracovánu spoustu nových poznatků nebo si některé znalosti z předchozích let svého studia připomněl, uvědomil jsem si, jak je tato filozofie stále aktuální pro život. Na začátku své práce jsem čtenáře seznámil s životem a dílem Aristotela a Maimonida, aby měl člověk zcela neznalý filozofie středu patřičný úvod do celého tématu, tedy aby se seznámil se stěžejními postavami mé práce. Čtenáři jsem se snažil stručně, avšak v kontextu mé práce adekvátně, pojednat o životě obou autorů. Včetně běžných informací, jako je datum a místo narození a úmrtí, blízké osoby či místo působení, pracoval jsem také s dobou jako takovou, ve které se oba autoři vyskytovali nebo jak a kým byli ovlivněni.

Jsem si naprosto vědom skutečnosti, že jak o Maimonidovi, tak i o Aristotelovi by bylo možné napsat celou práci. Snažil jsem se proto, dle svého nejlepšího vědomí a svědomí, o co nejlepší zachycení toho nejpodstatnějšího.

Podobně jsem postupoval i v případě zpracování děl. Práce obou autorů je natolik obsáhlá, že jen o každém díle, které kdy napsali, by se dalo pojednat na samotnou práci, stejně jako o autorech samotných. V těchto podkapitolách jsem proto vycházel ze dvou faktorů. Vybral jsem taková díla, která daného autora buď proslavila nebo jeho samotného výrazně ovlivnila. A za druhé jsem vybíral i taková díla, která mně osobně přišla nějak inspirující, byť si plně vážím hodnoty i ostatních děl, o kterých jsem nepojednal obsáhleji.

Poté, co jsem uzavřel první a druhou kapitolu, jsem se začal věnovat vlastnímu tématu učení středu, na které jsem práci primárně zaměřil, a které věnuji celkem dvě nejobsáhlejší kapitoly mé bakalářské práce. Jestliže jsem se v první a druhé kapitole nejdříve věnoval Aristotelovi a pak Maimonidovi, postupoval jsem stejným způsobem i v následujících kapitolách. Toto pořadí jsem zvolil jednoduše podle toho, který z autorů působil dříve, nejedná se tedy o řazení dle mých sympatií. V obou kapitolách pak kapitoly otevírá vždy krátký úvod.

Na začátku třetí kapitoly jsem začal obecným pojednáním o učení středu a poté až Aristotelem a jeho velmi obsáhlým dílem *Nikomachova etika*. *Nikomachovu etiku* jsem stručně představil, aby čtenář věděl, o čem dané dílo je a následně pokračoval jeho rozbořem po knihách a kapitolách. Jakmile jsem skončil s *Nikomachovou etikou*, začal jsem druhou polovinu třetí kapitoly Maimonidem a jeho dvěma díly: *Osm kapitol o lidské duši* a *Hilchot*

de'ot. I v případě těchto Maimonidových prací jsem o každé stručně promluvil a teprve následně je šířeji rozpracoval. I ve třetí kapitole jsem se snažil pracovat s kapacitou mé práce co nejlépe, aby všechna díla dostala dostatečný prostor.

Svou práci uzavírám kapitolou čtvrtou, poslední, která se již zabývá samotnou komparací děl obou autorů. V této kapitole však čtenář včetně komparace děl nalezne i kritické názory jiných autorů či myslitelů, jež kritizují originalnost prezentovaných myšlenek učení středu v jejich dílech.

Myslím si, že téma učení středu u Maimonida a Aristotela je velmi obsáhlé a svědčí o tom i množství, především zahraniční, literatury. Věřím, že jsem v mé práci obsáhl vše s tímto tématem spojené, byť třeba ve zkrácené formě a čtenář tak získá kvalitní úvod do Koncepce Učení středu u Aristotela a Maimonida.

Seznam použité literatury

Primární literatura

- ARISTOTELÉS. *Etika Nikomachova*. 4., nezměn. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2013. ISBN 978-80-86207-35-3.
- BERKA, Karel. *Aristoteles*. Praha: Orbis, 1966.
- FERDINANDOVÍČ ASMUS, Valentin. *Antická filozofie*. ZOUHAR, Jan. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1986.
- FOX, Marvin. *Interpreting Maimonides: studies in methodology, metaphysics, and moral philosophy*. Paperback ed. Chicago: University of Chicago Press, 1994. ISBN 9780226259420.
- KRAEMER, Joel L. *Maimonides: život a dílo*. Praha: Bergman, 2010. Historie (Bergman). ISBN 978-80-904207-4-8.
- MAIMONIDES, Moses a Shlomo PINES. *The Guide of the Perplexed*. Vol. 2, Chicago: The University of Chicago Press, 1963. ISBN 0-226-50231-7.
- NOSEK, Bedřich. *Rabiho Moše ben Majmona Osm kapitol o lidské duši a mravním konání*. Praha: Sefer, 2001. Edice [Alef]. ISBN 80-85924-31-5.
- RUDA VSKY, T.M. *Maimonides*. Chicester, United Kingdom: John Wiley & Sons, 2010. ISBN 978-1-405-14897-9.
- RUKRIGLOVÁ, Dita. *Náčrt dějin středověké židovské filosofie*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1999. ISBN 80-223-1368-8.
- ŠRAMO, Ján. *Aristoteles ze Stageiry*. Přeložil Jiří MIHOLA. Praha: Občanské sdružení Melius, 2012. ISBN 978-80-87638-01-9.

Sekundární literatura

- ARISTOTELÉS. *O duši*. 3. rozš. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-901796-9-x.
- ARISTOTELÉS. *Metafyzika*. 2. vyd. Přeložil Antonín KRÍŽ. Praha: Rezek, 2003. ISBN 80-86027-19-8.
- ARISTOTELÉS. *Fyzika*. Praha: P. Rezek, 1996. ISBN 80-86027-03-1.
- COHEN, Hermann a Almut Sh. BRUCKSTEIN. *Ethics of Maimonides*. United States of America: University of Wisconsin Press, 2003. ISBN 0-299-17764-5.
- GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období: sofisté, Sókratés a sokratikové, Platón a Aristotelés*. Praha: Oikoymenh, 2000. Dějiny filosofie (OIKOYMENH). ISBN 80-7298-019-x.
- HARE, Richard Mervyn. *Zakladatelé myšlení: Platón, Aristotelés, Augustinus*. Praha: Svoboda, 1994. ISBN 80-205-0363-3.
- IVRY, Alfred L. The Guide and Maimonides' Philosophical Sources. In: SEESKIN, Kenneth (ed.) *The Cambridge Companion to Maimonides*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 978-0-521-81974-9.
- KREISEL, Haim. Maimonides' Political Philosophy. In: SEESKIN, Kenneth (ed.) *The Cambridge Companion to Maimonides*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. ISBN 978-0-521-81974-9.
- NEWMAN, Ja'akov, Gavri'el SIVAN, Bedřich NOSEK, Leo PAVLÁT a Daniel ZISS. *Judaismus od A do Z: slovník pojmů a termínů*. Přeložil Dušan ZBAVITEL, přeložil Markéta ZBAVITELOVÁ. Praha: Sefer, 1992. Judaika. ISBN 80-900895-3-4.
- VERGELY, Bertrand. *Aristoteles, aneb, Umění moudrosti*. Praha: Levné knihy, 2008. Malá moderní encyklopedie (Levné knihy KMa). ISBN 978-80-7309-619-9.

Encyklopedie a slovníky

- BLECHA, Ivan. *Filosofický slovník*. 2. opr. a rozš. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-064-4.

Elektronické zdroje

- Abraham Maimonides. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: https://en.wikipedia.org/wiki/Abraham_Maimonides
- Golden mean (philosophy). In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2020-05-09]. Dostupné z: [https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_mean_\(philosophy\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Golden_mean_(philosophy))
- *Mishneh Torah - Sefer Madda: De'ot*. Chabad.org [online]. [cit. 2020-04-17]. Dostupné z: https://www.chabad.org/library/article_cdo/aid/910314/jewish/Deot.htm